

3 Metodologia opracowania opinii prawnej przez studenta z kliniki prawa

[Michał Królikowski, Barbara Namysłowska-Gabrysiak]

12 Profil klienta Poradni a metodologia klinicznego udzielania porady prawnej

[Jolanta Kosińska]

16 Redukcja szkód w klinice prawa WPIA UW

[Tomasz Budnikowski]

18 Historia klinik prawa

[Katarzyna Olechnowicz]

22 Działalność pro bono polskich kancelarii nabiera rozpędu

[Julia Kluczyńska]

w i e d z a • p r o f e s j a • s u k c e s

nr 12 (102) grudzień 2008 cena 15 zł (w tym 0% VAT)

www.edukacjaprawnicza.pl

EP

edukacja prawnicza

» *De mortuis aut bene, aut nihil*

» Pytania z egzaminu konkursowego na aplikację adwokacką, radcowską – postępowanie karne

» Pozycja prezydenta w konstytucji Stanów Zjednoczonych i jej współczesna deprecjacja

UCHODŹCY W POLSCE

DODATEK SPECJALNY
Umowa jako forma oraz narzędzie kształtowania treści stosunku zobowiązaniowego

W grudniowym numerze „Edukacji Prawniczej” m.in.:

- » **dodatek specjalny** – Umowa jako źródło oraz narzędzie kształtowania treści stosunku zobowiązaniowego
- » **temat miesiąca** – Uchodźcy w Polsce – wprowadzenie
- » *De mortuis aut bene, aut nihil*. Prawnokarna ochrona czci osoby zmarłej (postulaty de lege ferenda)
- » Przepadek świadczenia jako instytucja cywilnoprawna (art. 412 KC)
- » *Comparison between Polish and American statutory requirements for negotiable instruments*
- » Referendarz sądowy. Geneza, ewolucja i perspektywy rozwoju
- » Pytania z egzaminu konkursowego na aplikacje adwokacką, radcowską – postępowanie karne
- » Malkontent, czyli sposób erystyczny dziesiąty
- » Prawo handlowe – umowa spółki z ograniczoną odpowiedzialnością
- » Pozycja prezydenta w konstytucji Stanów Zjednoczonych i jej współczesna deprecjacja

SZANOWNNI CZYTELNICY!

Prezentowany najnowszy numer „Kliniki” jest szczęśliwie bogaty. W dziale pierwszym – „Warsztat pracy nauczyciela klinicznego” – znajdziemy dwa artykuły kontynuujące zapoczątkowane i rozwijane na łamach naszego pisma tematologii opracowywania opinii prawnej zarówno jako elementu edukacji klinicznej, jak również sposobu zbudowania procedur profesjonalnego funkcjonowania studenckiej poradni prawnej. W tym kontekście należy wskazać na artykuł autorstwa *Barbary Namysłowskiej-Gabrysiak* i *Michała Królikowskiego* oraz tekst pani *Jolanty Kosińskiej*.

W dziale drugim, zbierającym dorobek poradni, zamieściliśmy dwa teksty – jeden autorstwa *Tomasza Budnikowskiego* omawiający funkcjonowanie precedensowej sekcji klinicznej poświęconej redukcji szkód, a także przeglądowy artykuł *Katarzyny Olechnowicz* poświęcony historii klinik prawa.

Numer zamyka zamieszczony w dziale poświęconym debacie środowiskowej tekst *Julii Kluczyńskiej*. Przeczytamy w nim o naprawdę niezwykłej dynamice rozwoju nowego projektu darmowej pomocy prawnej, prowadzonego w ramach Centrum Pro Bono.

Naszą ambicją jest uczynienie „Kliniki” dla każdego nauczyciela klinicysty źródłem stałej wiedzy o metodologii pracy, miejscem wymiany doświadczeń i pozyskiwania wiedzy o tendencjach w ruchu studenckich poradni prawnych. Jest to możliwe tylko dzięki zaangażowaniu się osób z lokalnych środowisk poradni. Będziemy zaszczytzeni, mogąc rozpocząć lub kontynuować taką współpracę. Serdecznie do niej zapraszamy.

dr Michał Królikowski
(michal.krolikowski@uw.edu.pl)

Seminarium EP

„Mediacje i negocjacje prawnicze”

Organizatorzy: UKSW w Warszawie, Ośrodek Badawczy Adwokatury, Fundacja Adwokatury Polskiej, „Edukacja Prawnicza”

Miejsce: Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie *Auditorium Maximum*, ul. Wóycickiego 1/3, Sala 116

zajęcia są prowadzone w **środy w godz. 15.00 – 16.30**.

<http://www.wpia.uksw.edu.pl/index.php?dzial=41> (mapa dojazdu)

Termin wykładu	Temat wykładu	Osoba prowadząca/firma
3.12.2008 r.	Wielocelowość mediacji a dobór strategii i technik mediacyjnych	mec. Adam Zienkiewicz
10.12.2008 r.	Warsztaty	Alicja Krata, Tamara Pocent
17.12.2008 r.	Warsztaty	Maciej Tański, Centrum Mediacji Partners Polska
07.01.2009 r.	Mediacja w sprawach karnych	mec. Aleksandra Oziemska, mec. Tomasz Manicki
14.01.2009 r.	Warsztaty	Maciej Tański
21.01.2009 r.	Test	
28.01.2009 r.	Wpisy	

Dla najpilniejszych...

Spośród prenumeratorów „Edukacji Prawniczej”, którzy uzyskają **najlepsze wyniki z testu kończącego seminarium**, wylosujemy trzy osoby, które wezmą udział w **szkoleniu dla przyszłych mediatorów** organizowanym przez **Centrum Mediacji Partners Polska**.

– **dwie sesje weekendowe** w Warszawie (40 godz.), materiały szkoleniowe, catering

– koszt szkolenia – **960 zł** – pokrywa Wydawnictwo C.H. Beck

Wstęp wolny!

* Jednym z warunków skorzystania ze szkolenia jest posiadanie opłaconej prenumeraty „Edukacji Prawniczej” na rok akademicki 2008/2009.

Fundacja Uniwersyteckich
Poradni Prawnych

Adres redakcji:

ul. Szpitalna 5 lok. 5, 00-031 Warszawa
tel.: 022 829 91 29 w. 143
e-mail: biuro@fupp.org.pl

Wydawca:

Wydawnictwo C.H. Beck
00-203 Warszawa, ul. Bonifraterska 17
Nakład: 6000 egz.

Komitet redakcyjny:

Julia Kluczyńska, dr Michał Królikowski

Redakcja:

Agnieszka Fiutak

Korekta: Małgorzata Stempowska

Skład i łamanie: Robert Janusz

Reklama: Katarzyna Patnaik tel.: 022 33 77 654

Rada Naukowa Czasopisma „Klinika”

Łukasz Bojarski – Helsińska Fundacja Praw Człowieka

prof. dr hab. Eugeniusz Bojanowski – Uniwersytet Gdański

Jakub Boratyński – Fundacja im. Stefana Batorego

dr Jerzy Ciapała – Uniwersytet Szczeciński

prof. dr hab. Maria Dragun-Gertner – Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu

dr Wojciech Dziedzic – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Katarzyna Guzenda – Uniwersytet Europejski Viadrina we Frankfurcie/Słubicach (nad Odrą)

Katarzyna Hebda – ELSA Lawyers Society

prof. dr hab. Małgorzata Król – Uniwersytet Łódzki

prof. dr hab. Leszek Kubicki – Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania im. L. Koźmińskiego

dr hab. Piotr Machnikowski – Uniwersytet Wrocławski

dr Magdalena Olczyk – Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania im. L. Koźmińskiego

prof. dr hab. Maksymilian Pazdan – Uniwersytet Śląski

dr Justyn Piskorski – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

dr Andrzej Sakowicz – Uniwersytet w Białymstoku

Marcin Szyguła – Fundacja Academia Iuris

prof. dr hab. Maria Szewczyk – Uniwersytet Jagielloński

prof. dr hab. Eleonora Zielińska – Uniwersytet Warszawski

ISSN 1508-1583

**Pełna oferta publikacji
Wydawnictwa C.H. Beck jest dostępna
w Księgarniach Patronackich:**

**PROFIT KSIĘGARNIA
EKONOMICZNO-
PRAWNICZA**

Pl. Defilad 1
Stacja Metra Centrum,
pasaż handlowy I. 2002D
00-110 Warszawa
tel.: (0 22) 654 55 17
tel. /fax: (0 22) 654 53 89

tel.: (0 56) 8651 86 67
www.ksiegarnia.torun.pl
www.kodeks.net.pl

KSIĘGARNIA „KODEKS”

ul. Sądowa 1
50-046 Wrocław
tel.: (0 71) 370 42 96
ksiegarnia.wroclaw@kodeks.net.pl
www.kodeks.net.pl

**GŁÓWNA KSIĘGARNIA
NAUKOWA
IM. B. PRUSA**

ul. Krakowskie Przedmieście 7
00-068 Warszawa
gkn@gkn-prus.com.pl
www.ksiegarniaprus.pl
tel.: (0 22) 826 18 35, 827 67 06
tel. /fax: (0 22) 827 64 79

KSIĘGARNIA „KODEKS”

Plac Dąbrowskiego 5
90-249 Łódź
tel.: (0 42) 677 89 05
ksiegarnia.lodz@kodeks.net.pl
www.kodeks.net.pl

**KSIĘGARNIA IURIS
PRUDENTIA**

Plac M. Curie-Skłodowskiej 5
(Budynek Wydziału Prawa UMCS)
20-031 Lublin
tel. /fax: (0 81) 537 54 75
pomoc@naukowa.pl
www.naukowa.pl

Filia w Gdyni

w centrum Rodzinnym WITAWA
ul. Wielkokackiej 2
81-611 Gdynia
tel.: (0 58) 699 20 21/23/24

**KSIĘGARNIA
EKONOMICZNA**

ul. Grójecka 67/69
02-094 Warszawa
tel.: (0 22) 822 90 41
tel. /fax: (0 22) 817 60 19
info@ksiegarnia-ekonomiczna.com.pl
www.ksiegarnia-ekonomiczna.com.pl

**KSIĘGARNIA IURIS
PRUDENTIA**

ul. Sobieskiego 2d/2
(obok Urzędu Wojewódzkiego)
35-002 Rzeszów
tel.: (0 17) 852 39 26

**KSIĄŻNICA POLSKA
„CENTRUM KSIĄŻKI”**

Plac Jana Pawła II 2/3
10-959 Olsztyn
tel.: (0 89) 5230 640 83
tel. /fax: (0 89) 527 44 20
popnaukowa@ksiaznica.pl
www.ksiaznica.pl

**KSIĘGARNIA
EUROPEJSKA**

Filia Księgarni Ekonomicznej
ul. Grójecka 128
02-094 Warszawa
tel.: (0 22) 846 04 11
europejska@ksiegarnia-ekonomiczna.com.pl
www.ksiegarnia-ekonomiczna.com.pl

**GŁÓWNA KSIĘGARNIA
NAUKOWA
WOJCIECH SATOŁA sp.j.**

ul. Podwale 6
31-118 Kraków
biuro@eksiegarnia.pl
www.eksiegarnia.pl

**KSIĘGARNIA
PRAWNICZO-
EKONOMICZNA**

Stary Rynek 85
61-773 Poznań
tel. /fax: (0 61) 852 05 91
pz002@domksiazki.poznan.pl

KSIĘGARNIA „KODEKS”

ul. Gagarina 152
86-100 Toruń

Metodologia opracowania opinii prawnej przez studenta z kliniki prawa

dr Michał Królikowski*, dr Barbara Namysłowska-Gabrysiak**

Jednym z kilku celów klinik prawa jest wstępne przygotowanie studenta do świadczenia bezpłatnej pomocy osobom niezamożnym. Realizując powyższy cel, student powinien nabyć wiedzę i umiejętności w celu rzetelnego i prawidłowego opracowywania opinii prawnych. Nabyciu powyższych umiejętności powinny również służyć seminaria sekcyjne lub indywidualne konsultacje ze studentami, prowadzone w klinice prawa.

Uwagi ogólne

Przede wszystkim powyższe zajęcia powinny służyć zdobyciu umiejętności rozwiązywania przez studentów problemów, z jakimi zgłaszają się klienci, a następnie opracowania rzetelnej opinii prawnej¹. Student, przychodząc na zajęcia, powinien być już przygotowany do przedstawienia swoich propozycji: diagnozy problemu, a także opracowanej koncepcji postępowania z problemem. Rola nauczyciela w trakcie tych zajęć polega na ciągłym monitorowaniu pracy studenta i śledzeniu jego toku rozumowania². Nie powinna jednak, choć jest to niewątpliwie trudne, polegać na wyznaczaniu kierunku działania i tym samym ułatwianiu studentowi pracy. Jednocześnie jeżeli owa konsultacja odbywa się podczas seminarium sekcyjnego, wówczas przedstawiane przez studentów problemy są omawiane przez wszystkich uczestników zajęć, co stwarza możliwość dyskusji w większym gronie i wymianę zdobytej wiedzy oraz doświadczenia.

Po wspólnie przeprowadzonej analizie problemu student lub studenci pracujący w parze mogą przystąpić do opracowania rzetelnej i prawidłowej opinii prawnej. Niewątpliwie bardzo trudno jest zaproponować w miarę uniwersalną metodologię opracowania opinii prawnych, ułatwiającą każdemu studentowi przystąpienie do jej przygotowania. Dodatkowo problem stanowi również kwestia wypracowania przez koordynatora właściwej metodologii uczenia studentów opracowywania opinii prawnych. Poniżej została przedstawiona propozycja, która ma na celu **po pierwsze** ogólne zaprezentowanie sposobu opracowywania opinii prawnych, a **po drugie** (w punkcie IV) przedstawienie metod i wskazówek umożliwiających koordynatorowi właściwe przygotowanie studentów do pracy w tym zakresie i nadzorowanie ich.

Powyższe kwestie nabierają dodatkowego znaczenia w przypadku doradztwa prawnego świadczonego w klinikach prawa. Uniwersyteckie poradnie prawne są miejscem udzielania pomocy osobom, które potrzebują precyzyjnej porady przedstawionej w możliwie dostępnym sposób. Ta zaś jest świadczona przez tych, którzy dopiero zapoznają się z warsztatem pracy prawnika, oczywiście pod nadzorem nauczyciela klinicznego. Również przy obecnym modelu kształcenia uniwersyteckiego prawników, akcentującym ustne i testowe formy sprawdzania wiedzy, bez stwarzania wielu okazji do wyrabiania pisemnych umiejętności konstruowania podstawowych form wypowiedzi

prawniczej, doświadczenie ze sporządzaniem opinii prawnej według konkretnych wskazówek metodologicznych i procedur kontroli jej powstawania może być istotną wartością młodego prawnika w przyszłej pracy zawodowej.

Budowa opinii prawnej

Uwagi ogólne

Na wstępie należy zaznaczyć, że sposób, w jaki wypracowuje się treść opinii prawnej, jest wypadkową kilku istotnych czynników decydujących zarówno o poprawności świadczonego doradztwa, jak i o możliwości zrozumienia porady przez klienta kliniki prawa. Warto jest zdawać sobie sprawę z tego, jak dbałość o formalną strukturę opinii wprowadza wiążące rygory dla rozważań w niej zawartych – dyscyplinując jej autora i nadając odpowiedni porządek jego wypowiedzi. W końcu należy dostrzec, że wprowadzenie katalogu podstawowych kryteriów, według których następuje kontrola opinii prawnej, pozwala na sprawne i efektywne funkcjonowanie wewnętrznych procedur weryfikacji opracowania przed skierowaniem jej do odbiorcy³.

Po pierwsze przygotowanie pisemnej porady prawnej z zasady jest działaniem nastawionym na osiągnięcie jak największej funkcjonalności tekstu. Z tego powodu nie należy nie doceniać wysiłku podejmowanego dla zwiększenia czytelności i łatwości odbioru tekstu. Jest rzeczą znamionną, jak bardzo różnią się opinie prawne przygotowywane dla uczestników obrotu gospodarczego, procesu legislacyjnego czy w końcu opracowania dla klientów, którzy na co dzień nie pracują intensywnie z tekstem pisany. Świadomość, kto będzie odbiorcą tekstu – przy założeniu świadczenia doradztwa w wersji pisemnej – jest jednym z podstawowych wyznaczników wpływających na pożądany efekt końcowy procesu przygotowania opinii. Warto jednak podkreślić, że w każdym przypadku należy unikać tak nadmiernej profesjonalizacji, jak i infantylizowania wypowiedzi pisemnej.

* Adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Porównawczego UW, dyrektor Biura Analiz Sejmowych, członek zarządu FUPP (michal.krolikowski@uw.edu.pl).

** Adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Porównawczego UW, jest koordynatorem sekcji w Klinice Prawa na WPiA UW.

¹ Na temat sposobu nauczania w klinikach prawa zob.: F. Zoll, B. Namysłowska-Gabrysiak, Metodologia klinicznego nauczania prawa, Studencka poradnia prawna. Idea, organizacja, metodologia, Warszawa 2005, s. 211–236.

² Na temat roli nauczyciela klinicznego w opracowaniu opinii prawnej zob.: M. J. Skrodzka, Rola opiekuna naukowego w przygotowaniu opinii prawnej przez studenta, Klinika 2008, Nr 4 (8).

³ Na temat standardów pracy nad opinią prawną zob.: M. Królikowski, F. Wejman, Standardy pracy nad opinią prawną w poradni prawnej, Klinika 2007, Nr 3 (7).

Po drugie opracowanie dokumentu zawierającego poradę prawną jest procesem twórczym, który ze względów warsztatowych powinien być odpowiednio uporządkowany, umożliwiając weryfikację i pomagając w uwzględnieniu jak najpełniejszej perspektywy badawczej przy poszukiwaniu rozwiązania konkretnego problemu prawnego. Z tego powodu zarówno w przypadku instytucji świadczącej takie doradztwo, jak i w ramach indywidualnego warsztatu pracy prawnika rzeczą niezwykle cenną jest wypracowanie procedur tworzenia takich dokumentów. Chodzi tutaj o pewne sformalizowane nawyki oparte o doświadczenie praktyczne nabyte przy profesjonalnej pracy prawniczej, które eliminują powtarzające się błędy lub promują tzw. dobre praktyki instytucji, zwiększające jakość jej funkcjonowania. Obejmują one czynności merytoryczne (jak np. analiza określonego materiału prawnego, odpowiednie sformułowanie stanu faktycznego stanowiącego podstawę do dalszej analizy), jak również formalno-merytoryczne (jak np. nadanie dokumentowi odpowiedniej struktury, wprowadzenie rozwiązań zwiększających funkcjonalność tekstu).

Jest to o tyle istotne, że jakiegokolwiek rygory formalne mogą być postawione właśnie poszczególnym czynnościom i cechom tworzonego dokumentu, a nie konkretnym rozważaniom merytorycznym. Te ostatnie zależą w największym stopniu od dojrzałości, doświadczenia, talentów i wkładu pracy prawnika, podczas gdy wymagana procedura w tworzeniu opinii prawnej i cechy formalne, jakie należy nadać dokumentowi, pełnią wobec tego rolę wyraźnie służebną. Nie chodzi tu jednak jedynie o dbanie o „opakowanie” produktu, jakim jest usługa prawnicza, ale o świadomość, że zachowanie rygorów formalnych zwiększa bezpieczeństwo i prawdopodobieństwo prawidłowości świadczonej porady prawnej. Warto w tym zakresie pamiętać o maksymie: **utrzymaj porządek – a porządek utrzyma ciebie**.

Po trzecie wprowadzenie do instytucji procedur tworzenia opinii prawnych i nadanie im określonych cech formalnych zwiększa możliwości funkcjonowania wewnętrznej kontroli dokumentów. Jest to związane z tym, że weryfikacja przebiega z konieczności na dwóch poziomach. Czytający w pierwszej kolejności sprawdza, czy zachowane zostały typowe elementy konstrukcyjne opinii i czy w konkretnym przypadku spełnia ona swoją funkcję komunikatywnego dotarcia do adresata. Jednocześnie struktura dokumentu wymusza odniesienie się do konkretnych czynności merytorycznych, które musiał wykonać jej autor (np. potwierdzenia, czy w orzecznictwie SN rzeczywiście nie zostało do tej pory poruszone dane zagadnienie prawne). Podobieństwo wizualne dokumentów i zbieżność ich struktury sprawiają, że czynności weryfikacyjne dokonuje się szybciej i bardziej skutecznie, jak również bardziej wielowymiarowo niż w przypadku tekstu, który został napisany według innych zasad i formatów.

Poniżej przedstawiamy procedurę przygotowywania opinii prawnej z zakresu interpretacji przepisów prawnych w kontekście otrzymanego od klienta stanu faktycznego sprawy.

Ustalenie i przedstawienie stanu faktycznego

Pierwszą zasadniczą kwestią jest właściwe **ustalenie przez studenta stanu faktycznego podczas rozmowy z klientem**. Należy jednak pamiętać o tym, że klient nie zawsze przedstawia pełną historię konkretnej sprawy, i to ze względu na różne przyczyny. Po pierwsze klienci często świadomie mijają się z prawdą, przedstawiając tylko te elementy stanu faktycznego, które są dla nich korzystne. Po drugie często zdarza się, że klient nieświadomie nie zdaje sobie sprawy z tego, jakie elementy zdarzenia są prawnie relewantne w jego sprawie, a jakie nie.

Wobec powyższego student kliniki **powinien pamiętać** o konieczności zweryfikowania podanego przez klienta stanu faktycznego. Należy zawsze sprawdzić, czy dokumenty dostarczone do kliniki są kompletną dokumentacją w sprawie, czy nie brakuje części dokumentacji lub informacji, które mogą (powinny) być znane klientowi kliniki, a tym samym uzyskane przez studentów w trakcie przeprowadzanej rozmowy.

Oczywiście jeżeli student orientuje się już w trakcie przeprowadzanej analizy prawnej, że brakuje mu do jej prawidłowego opracowania istotnych informacji dotyczących stanu faktycznego, zawsze powinien skontaktować się z klientem i dopytać go o brakujące szczegóły.

Kolejnym krokiem jest **przedstawienie stanu faktycznego w opinii prawnej**⁴. Stan faktyczny powinien być przedstawiony zwięźle i treściwie, w miarę możliwości krótko. Nie należy też dokładnie przytaczać wszystkich wypowiedzi klienta, ale jedynie uwzględnić w opinii jej najważniejsze elementy. Jednocześnie należy zawsze brać pod uwagę w stanie faktycznym te elementy przedstawione przez klienta, które mają wpływ na jego sytuację prawną.

Często w klinice prawa przedstawiona przez klienta sprawa sprowadza się do prośby o wyjaśnienie lub interpretację stanu prawnego obowiązującego aktualnie oraz o poradę dotyczącą konkretnych czynności procesowych czy wyjaśnienie określonych instytucji materialnych, jakie mogą mieć wpływ na sytuację klienta lub jakie klient powinien powziąć ze względu na swój interes prawny. Założenie to należy zawsze zweryfikować podczas rozmowy z klientem. Dodatkowo należy pamiętać, że niezależnie od sugestii i potrzeb klienta student ma obowiązek rozważenia innych możliwych rozwiązań prawnych, które mogą mieć zasadnicze znaczenie w sytuacji prawnej klienta.

Należy podkreślić, że zwięzłe streszczenie stanu faktycznego z zachowaniem wszystkich istotnych elementów jest czynnością niezwykle ważną, gdyż odtworzony stan faktyczny jest w strukturze dokumentu jedynym punktem odniesienia dla dalszych uwag prawnych i prawidłowości prezentowanej porady.

Wobec powyższego warto wskazać w tym miejscu na **dwa możliwe błędy w sformułowaniu tej części opinii prawnej**. Pierwszy dotyczy tego, że **w sposób nieprawidłowy odtworzony zostanie stan faktyczny** (najczęściej w związku z niedostateczną informacją ze strony klienta), drugi jest widoczny w strukturze dokumentu i polega **na nieprawidłowej (najczęściej niedostatecznej) kwalifikacji prawnej ustalonego stanu faktycznego**. Szczególnej uwagi wymagają przekazywane przez klienta informacje ogólne, których nie można zweryfikować. W tych przypadkach należałoby zachować ostrożność w udzielaniu kategoriowych odpowiedzi dotyczących obowiązującego stanu prawnego. Klient może bowiem posłużyć się tą odpowiedzią do uzyskania korzystnej decyzji dotyczącej rzeczywistego, odmiennego stanu faktycznego. Aby uniknąć w powyższych przypadkach udzielenia błędnej porady prawnej, w sytuacji posiadania przez studentów wyłącznie bardzo ogólnych informacji lub informacji, które świadczą o bardzo jednostronnym przedstawieniu sprawy przez klienta, należy wyraźnie już w samym stanie faktycznym zasygnalizować tę kwestię, np. podając w opinii: „Na podstawie relacji klienta sytuacja wyglądała następująco...” albo „Z relacji przedstawionej przez klienta wynika, że...” lub „Opierając się na otrzymanym od klienta stanie faktycznym, należy stwierdzić, że...”.

⁴ Na ten temat zob. również J. Teodorczyk, Zasady ustalania stanu faktycznego sprawy jako elementu warunkującego prawidłowe udzielenie porady – aspekty praktyczne, *Klinika* 2008, Nr 4 (8).

W tym kontekście również student powinien zawsze pamiętać o konieczności opracowywania stanu faktycznego na podstawie posiadanej dokumentacji, np. na podstawie otrzymanych od klienta akt postępowania sądowego, które mogą zawierać między innymi zeznania innych uczestników postępowania czy inne dowody w sprawie.

Zarysowanie problemu prawnego

W tej części opinii prawnej należy **przedstawić jasno i krótko pytanie czy też problem prawny, jaki pojawia się w związku ze sprawą klienta**. Może to być taka sytuacja, w której klient sam wyraźnie przedstawił swój problem prawny lub wyraźnie określił swoje pytanie prawne. Może też zaistnieć taka sytuacja, że klient zwrócił się do poradni, przedstawiając cały stan faktyczny bez podania konkretnego pytania czy problemu prawnego. Wówczas na studentach ciąży obowiązek zidentyfikowania problemu prawnego występującego w danej sprawie.

Należy jednak zawsze pamiętać o konieczności ustalenia tego, co rzeczywiście chce osiągnąć klient kliniki i na ile porada prawna pozwala mu na realizację tego celu. Opinia nie może sugerować klientowi kroków sprzecznych z prawem, nawet jeżeli byłoby one zgodne z interesem klienta. Należy zachować szczególną ostrożność w sytuacji, gdy przeciwnik klienta jest osobą nieporadną działającą bez prawnika. Należy też być ostrożnym w sytuacji, gdy najlepsza z punktu widzenia interesu klienta porada może wiązać się z nadużyciem prawa, np. przewlekaniem postępowania, składaniem niepotrzebnych wniosków dowodowych lub środków odwoławczych. W tych wszystkich sytuacjach zachodzi konieczność zachowania szczególnej ostrożności przez poradnię prawną.

Analiza stanu prawnego z uwzględnieniem możliwych rozwiązań prawnych

Pierwszą czynnością, jaką powinien podjąć student przed przystąpieniem do opracowania tej części opinii prawnej, jest **analiza przedstawionego stanu faktycznego**. Ewentualne niejasności i wątpliwości należy zgłosić nadzorującemu pracę, chyba że wcześniej zostaną usunięte w wyniku rozmowy z klientem kliniki.

Po wstępnej analizie stanu faktycznego następuje **wstępna ocena zasadności ewentualnych sugestii klienta dotyczących kwalifikacji prawnej stanu faktycznego**. Należy zidentyfikować podstawowe relacje względem systemu prawnego, w jakich pozostaje przedstawiony stan faktyczny. O ile to możliwe, trzeba dookreślić rolę, w jakiej występuje klient, oraz jaki jest jego potencjalny interes prawny.

Pierwszą czynnością widoczną w strukturze dokumentu jest **podanie podstawowej kwalifikacji prawnej stanu faktycznego** przez generalne wskazanie podstawowych relacji systemowych i instytucjonalnych. Innymi słowy – należy opisać stan faktyczny przez pryzmat stanu prawnego. Należy wskazać podstawowe odniesienia ustawowe i wzorce konstytucyjne istotne z punktu widzenia analizy danego problemu prawnego, wywołanego zreferowanym stanem faktycznym.

Po wstępnej kwalifikacji prawnej należy **dokonać powiązanej merytorycznie i istotnej dla rozstrzygnięcia prezentacji orzecznictwa sądów powszechnych lub sądów administracyjnych**, w tym zwłaszcza Sądu Najwyższego lub Naczelnego Sądu Administracyjnego, w sprawach identycznych (tego samego rodzaju) lub podobnych. Zalecana jest również informacja negatywna, tzn. podanie orzecznictwa, które w przeciwny sposób rozstrzyga omawianą kwestię.

Podobnie należy przedstawić kierunki i główne tezy z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego w analogicznych sprawach. W tym kontekście zalecana jest również informacja negatywna. W następnej kolejności należy **zreferować poglądy i stanowiska prezentowane w literaturze prawniczej** w podobnych sprawach i **odnieść się do nich**.

Jako zamknięcie dotychczasowych rozważań **należy podać kwalifikację prawną stanu faktycznego uzasadnioną zgodnością:**

- 1) z kierunkami orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego oraz sądów powszechnych lub administracyjnych,
- 2) z poglądami doktryny.

Zajmując ostateczne stanowisko, należy w szczególności zwrócić uwagę na prawidłowe zastosowanie reguł wykładni i argumentacji prawniczej, jak również argumentów dogmatycznych, które porządkują rozumowanie przy analizie problemu prawnego. Należy używać ich świadomie, powołując się na dany rodzaj argumentacji (dyrektywy interpretacyjne uzasadniające kwalifikację prawną, w szczególności dyrektywy wykładni językowej (gramatycznej), funkcjonalnej i systemowej, zasada racjonalnego działania ustawodawcy jako ewentualny argument posiłkowy w danej sprawie, zastosowane reguły wnioskowania, np. *argumentum a contrario*, *a fortiori*, *a maiori ad minus*, *ad iudicium*, *a rubrica*).

Na końcu opinii prawnej należy **zawrzeć streszczenie opinii prawnej** zawierające podstawowe tezy opinii i odpowiedź na pytanie o interpretację przepisów prawnych oraz o konkretną czynność, która leży w interesie klienta, a jednocześnie jest przedmiotem jego zainteresowania. Tę część opinii należy przygotować jako ostatnią. W ten sposób następuje bowiem – dokonywana przez autora – weryfikacja merytoryczna opracowania. Jej kluczem jest nałożenie na rozważania zawarte w strukturze dokumentu, a następujące po opisanie stanu faktycznego, tez opinii prawnej, mających syntetyczną i niebudzącą wątpliwości postać. Pozwala to ustalić, czy w opinii nie ma zbędnych rozważań ani też twierdzeń, które nie są w odpowiednim stopniu spójne. Jednocześnie trzeba liczyć się z tym, że to właśnie ta część opinii będzie poddana podstawowej lekturze jej odbiorcy. Jedną z ostatnich czynności jest wprowadzenie do dokumentu odpowiednich elementów porządkujących tekst, w szczególności **rozbicie tekstu na krótkie fragmenty**, wprowadzenie śródtytułów i wyróżnień, a przy dłuższych opracowaniach opatrzenie opinii spisem treści. Tym zabiegom powinna przyświecać funkcjonalność tekstu i możliwość jego odbioru, w tym łatwe dotarcie do szczegółowych informacji stanowiących rozwinięcie tez opinii prawnej.

Pracę nad opinią powinna zakończyć kontrola elementów formalnych i merytorycznych dokumentu. Warto przy tym wykorzystać następujące pytania:

- Czy opracowanie jest zwarte i zrozumiałe?
- Czy opis stanu faktycznego jest spójny i wiarygodny?
- Czy styl i układ są jednolite w całym tekście?
- Czy układ tekstu i grafiki pozwalają na natychmiastowe zrozumienie treści i szybkie przejrzanie dokumentu?
- Czy spis treści jest przejrzysty, nieprzeładowany i umieszczony na początku dokumentu?
- Czy struktura opinii jest czytelna? Czy ma ona użyteczne śródtytuły i podkreślenia odzwierciedlające treść i umożliwiające jej wykorzystanie zarówno przez tych, którzy chcą ją przeczytać w całości, jak i tych, którzy pragną dokładniej zbadać konkretne zagadnienia?
- Czy opracowanie nie jest stronicznie pod żadnym względem? Czy prawidłowo zidentyfikowano cele realne i prawne klienta i doradztwa?

- Czy istnieje rozgraniczenie między danymi faktograficznymi a opiniami?
- Czy zróżnicowane poglądy i komentarze zostały ukazane w sposób wyważony?
- Czy wykorzystane źródła są rzetelne, a także, w miarę możliwości, pierwotne, a nie wtórne?
- Czy powołanie się na źródła jest prawidłowe?
- Czy przy cytowaniu materiałów przestrzegano praw autorskich?
- Czy prawidłowo oceniono przydatność i niedostatki wykorzystanych źródeł?
- Czy streszczenie stanowi samodzielne omówienie poruszanych spraw i jest zrozumiałe bez dodatkowych przypisów?
- Czy oprócz autora co najmniej jedna osoba przeczytała uważnie całe opracowanie, aby sprawdzić je pod względem treści, budowy i sposobu prezentacji? Czy wszelkie niezbędne poprawki zostały wprowadzone?
- Czy opinia prawna została przygotowana z uwzględnieniem prawidłowych zasad gramatycznych, ortograficznych oraz z zastosowaniem właściwej interpunkcji w projektowanej opinii?

Kolejną ważną kwestią jest **konieczność dołączenia do opinii prawnej projektów pism procesowych lub oficjalnych listów** kierowanych przykładowo do organów wymiaru sprawiedliwości lub organów administracji publicznej, jeśli ich przygotowanie i wysłanie stanowi postulat zawarty w końcowej części opinii dotyczącej rozwiązania problemu prawnego.

Przygotowując projekty pism procesowych lub oficjalnych listów, należy pamiętać o zastosowaniu wszystkich powyższych uwag dotyczących prawidłowego opracowywania całości opinii prawnej. Zarówno każde pismo procesowe, jak i przygotowany list powinny zawierać rzetelnie uzasadnioną argumentację na poparcie przyjętej tezy. Swoje stanowisko przyjęte w piśmie procesowym należy również poprzeć poglądami doktryny, orzecznictwa sądów krajowych i międzynarodowych. Cały wywód prawniczy powinien być jasny, rzeczowy, z wyraźnie postawioną tezą lub wyraźnym żądaniem. W wielu przypadkach należy również odnieść się do ewentualnych wcześniejszych dokumentów w sprawie, np. do uzasadnienia wyroku w przypadku sporządzania projektu apelacji.

Gotowy projekt opinii wraz z załącznikami należy przedłożyć swojemu koordynatorowi do sprawdzenia i aprobaty.

Przedstawienie opinii prawnej klientowi

Po uzgodnieniu i zaaprobowaniu przez koordynatora projektu opinii i proponowanego przez studenta rozwiązania danego problemu prawnego należy przedstawić opinię klientowi. Wręczając opinię na piśmie, konieczne jest wyjaśnienie jej treści ustnie. Drugi egzemplarz opinii prawnej, podpisany przez klienta poświadczającego, że ją odebrał, pozostaje w aktach sprawy klienta.

Metodologia przygotowania studenta do pracy nad opinią prawną

Na wstępie należy wskazać, że opracowanie metodologii pracy ze studentami – zapoznanymi z podstawowym warsztatem sporządzania dokumentów prawnych – jest bardzo ważnym zadaniem każdego koordynatora pracującego w poradni prawnej. Jednocześnie trzeba pamiętać, że kształt stanu faktycznego, który będzie przedmiotem analizy, może z jednej strony ograniczać możliwości edukacyjne (ćwiczenie warsztatu sporządzania dokumentu będzie bowiem ograniczone związkiem

z rozpatrywanym przypadkiem), ale z drugiej strony w procesie tym nie chodzi tylko o wprowadzenie studentów w specyfikę stosowania przepisów konkretnej dziedziny prawa, ale także o ukazanie podstawowych zasad, procedur i ryzyka, które towarzyszą sporządzaniu opinii prawnej, w szczególności tej kierowanej do tak szczególnego, często nieporadnego odbiorcy, jakim jest klient studenckiej poradni prawnej.

Stany faktyczne zawarte w poniżej prezentowanych przykładowych scenariuszach zajęć dotyczą z jednej strony konkretnych instytucji prawnych, lecz jednocześnie mogą być podstawą dla nauczania procesu tworzenia opinii prawnej w każdej sekcji poradni prawnej, dając każdemu nauczycielowi klinicznemu możliwość nauczania wielu jej aspektów. Oznacza to **po pierwsze** możliwość skupienia się przez koordynatora np. wyłącznie na opracowaniu rzetelnego stanu faktycznego lub na właściwej identyfikacji problemu prawnego czy w końcu na rzetelnej analizie prawnej. **Po drugie** należy zawsze pamiętać, że opiekun może sam, w zależności od dziedziny, jaką się w danej sekcji zajmuje, ułożyć swoje stany faktyczne i rozdać studentom do ich opracowania.

Przystępując do opracowania własnej metodologii opracowywania przez studentów opinii prawnej, należy pamiętać o kilku istotnych argumentach ją warunkujących. Po pierwsze edukacja kliniczna jest nakierowana na doświadczenie pracy praktycznej w doradztwie prawnym, a raczej nie na zdobycie kompleksowej i konkretnej wiedzy z danej dziedziny prawnej, umożliwiającej większą branżową samodzielność zawodową. Po drugie jej istotną rolą jest zderzenie studentów z osobami nieporadnymi lub wymagającymi szczególnej troski w sposobie udzielania pomocy, przez co akcentuje się wartość i służebność zdobywanego przez studenta prawa w poradniach prawnych wykształcenia. W końcu stanowi ona uzupełnienie typowego kursu studiów prawniczych – integrując wiedzę zdobywaną podczas wyłącznie teoretycznych wykładów i zajęć z praktycznym doświadczeniem, jakie student zdobywa w klinice prawa.

Biorąc pod uwagę powyższe powody, metodologia pracy ze studentami przygotowującymi się do aktywnego uczestnictwa w klinice prawa wymaga:

- 】 generalizacji problemów, jakie można napotkać przy konstruowaniu opinii prawnej, w tym posługiwanie się abstrakcyjnymi wskazówkami dotyczącymi sposobu postępowania w przypadku analizy stanu faktycznego i przygotowywania odpowiedzi na istotne dla klienta pytanie prawne;
- 】 przedstawienia budowy każdej opinii prawnej oraz jej ogólnej zawartości;
- 】 akcentowania wobec studentów potrzeby nakierowania treści i formy udzielenia porady na jej dostępność dla klienta i dobranie odpowiedzi uwzględniającej możliwości dalszego postępowania klienta (w szczególności: unikanie angażowania klienta w nieracjonalne lub zbyt kosztowne czynności procesowe, ostrożność we wzbudzaniu nadziei na skuteczne rozwiązanie problemów prawnych wynikających z przyczynienia się klienta lub braku możliwości wykorzystania instrumentów prawnych, unikanie rozbudowywania teoretycznych warstw wypowiedzi będących dowodem erudycji autora, a nieskładających się wprost na odpowiedź udzielaną klientowi);
- 】 powiązania zagadnień materialno-prawnych i procesowych, w szczególności ukazania pragmatycznego traktowania zagadnień konstrukcyjnych i procesowych w kontekście poszukiwania odpowiedzi na zadane pytanie lub skutecznej drogi dla osiągnięcia celów istotnych dla klienta, dopuszczalnych w obowiązującym systemie prawa.

Opracowując sobie plan zajęć spełniających powyższe kryteria, można np. przygotować studentom krótką prezentację (około 20 minut) dotyczącą wszystkich elementów opinii prawnej oraz koniecznej zawartości każdego punktu.

Podstawowy schemat prezentacji, wyznaczający zakres omawianej problematyki, będzie wyglądał następująco:

Budowa opinii prawnej

1. Ustalenie i przedstawienie stanu faktycznego.
2. Zarysowanie problemu prawnego.
3. Analiza stanu prawnego z uwzględnieniem możliwych rozwiązań prawnych.
4. Przedstawienie działań podjętych przez poradnię prawną.

Po krótkiej prezentacji omawiającej dokładnie każdy z powyższych punktów można przystąpić do rozdania studentom hipotetycznych stanów faktycznych, które np. w grupach cztero-, pięcioosobowych studenci rozwiązują, opracowując projekt własnej opinii, w ciągu dwu spotkań.

Ćwicząc ze studentami pracę nad hipotetycznymi stanami faktycznymi (wskazówki te mogą być także pomocne w ciągu całego roku akademickiego przy nadzorowaniu pracy studentów, wykonywanej już dla klienta poradni), **należy pamiętać o kilku kwestiach**. Otóż ćwiczenie procesu tworzenia opinii prawnej przez studenta powinno zostać skutecznie wykorzystane dla rozwijania przez niego zdolności argumentacyjnych i warsztatu prawniczego. Rozwiązując szablonowy stan faktyczny i przygotowując dokument zawierający odpowiedź na istotne dla rozwiązania przypadku pytanie prawne, powinniśmy pamiętać o przekazaniu studentowi dwóch bardzo ważnych kwestii. Pierwsza kwestia to **znaczenie spójnego, uznanego powszechnie warsztatu prawniczego** (podobnej procedury rozumowania przy zbliżonych stanach faktycznych) – w szczególności funkcja gwarancyjna – tworzących dostępnego sposobu argumentacyjnego organów stosujących prawo, budujących w ten sposób wartość bezpieczeństwa prawnego i wspierających zasadę zaufania obywateli do państwa. Druga natomiast kwestia to **wypracowanie właściwego modelu rozwiązania prawnego** (a zatem unikanie ryzykownego doradztwa wynikającego ze stosowania mniejszościowego lub ściśle własnego sposobu rozumowania, a raczej sugerowanie odtwarzania przewidywalnego zestawu argumentów, jakie organ stosujący prawo prawdopodobnie przyjmie na podstawie piśmiennictwa prawniczego, powiązane z aktywną postawą względem luk niewypełnionych wypowiedziami doktryny).

Kolejnym istotnym elementem kształtującym metodologię pracy ze studentami przygotowującymi opinie prawne w studenckiej poradni prawnej jest również **dobór źródeł**, z których studenci będący członkami kliniki powinni korzystać. Oznacza to przede wszystkim **porzucenie wiedzy ściśle podręcznikowej, a częstsze sięganie do orzecznictwa i dużych komentarzy**, które umożliwiają studentowi większą otwartość na bardziej zaawansowane argumenty dogmatyczne i metody rozumowania.

Aby spełnić powyższy cel, można, układając hipotetyczne stany faktyczne, pamiętać o takim ich skonstruowaniu, żeby znalezienie konkretnych orzeczeń i poglądów doktryny determinowało w danej sprawie poprawność i rzetelność opracowanej opinii. Jeżeli więc okaże się, że studenci nie uwzględnili w swojej „próbnej” opinii właściwego orzecznictwa lub poglądów naukowych, będzie to dla nich nauką na przyszłość, że ważne jest ciągłe szukanie i odwoływanie się do tych źródeł. Jeżeli natomiast okaże się, że studenci właściwie odnaleźli i przytoczyli wszystkie poglądy źródłowe, wówczas należy pozytywnie ocenić ich pracę.

Bardzo ważnym zagadnieniem jest także kwestia wszystkich czynności, jakie nauczyciel klinicysta powinien przedsięwziąć, przygotowując się do zajęć z hipotetycznymi lub już konkretnymi stanami faktycznymi w ramach seminarium sekcyjnego.

Po pierwsze dobór odpowiednich stanów faktycznych ma służyć odpowiedniej analizie rozpatrywanego przypadku, przygotowaniu możliwych sposobów rozwiązania przypadku, w tym wypracowaniu metod weryfikacji propozycji studentów, w końcu również przygotowaniu dyskusji na temat właściwej drogi postępowania w konkretnym przypadku.

Po drugie trzeba pamiętać, że edukacja kliniczna nakazuje pracę z takim przypadkiem na dwóch płaszczyznach. Pierwszą płaszczyzną jest osiąganie celów edukacyjnych względem studentów, wiążących się z kształceniem ich zdolności analitycznych i praktycznych, uwzględniających wiedzę zdobytą w ramach przedmiotów kursowych i wiążących się ze zdobyciem umiejętności prawidłowej oceny merytorycznej danego przypadku. Należy tu przede wszystkim uczenie zdolności do wskazania czynności, jakie można lub należy podjąć w związku z realizacją celu klienta, umiejętności konstruowania pisemnej wypowiedzi argumentacyjnej ocenianej pod kątem warsztatu prawidłowego i logicznego budowania rozumowania prawniczego, jak też korzystania z elementów formalnych dla nadawania tej wypowiedzi przejrzystej, ufatwiającej korzystanie z treści struktury opinii prawnej. Drugą płaszczyzną jest budowanie dobrych praktyk dla poradni prawnej, służących profesjonalizacji jej działania, w tym zapewnianie procedur skutecznej weryfikacji doradztwa świadczonego w klinice. Jest to okazja do dodatkowego zdobycia przez studentów umiejętności pracy w zespole prawniczym, w szczególności docenienie systemu konsultacji, kształcenie zdolności do podporządkowania się bardziej wykwalifikowanemu prawnikowi w zakresie sugestii dotyczących sposobu rozumowania lub postępowania w danej sprawie, w końcu uzyskanie prawidłowej wiedzy o realnym poziomie swojego wykształcenia i potrzebie zdobywania profesjonalnego doświadczenia. Jednocześnie akcentowanie wspólnej odpowiedzialności za doradztwo świadczone w ramach klinik prawa wpływa na budowanie poczucia wspólnego interesu i wzmacnianie zaangażowania, które buduje sprawność i fachowość działania każdej poradni.

Pamiętając o tych dwóch powyższych kwestiach, można np. przeprowadzić kilka zajęć w połączonych sekcjach poradni. Wówczas można ułożyć hipotetyczny stan faktyczny zawierający elementy karne i cywilne, a studentów z sekcji karnej i cywilnej podzielić w taki sposób, aby w każdej grupie pracującej nad opracowaniem opinii znaleźli się przedstawiciele każdej z nich. Tak przeprowadzone zajęcia umożliwiają z jednej strony kształcenie umiejętności sporządzania prawidłowej opinii prawnej, ale również uczyć pracy w zespole, w którym studenci mogą wzajemnie czerpać od siebie zdobywaną wiedzę.

Przeprowadzając ze studentami zajęcia mające na celu kształcenie opracowywania prawidłowych opinii prawnych, należy jedno z nich (najczęściej będą to ostatnie zajęcia po opracowaniu opinii w grupach) poświęcić dokładnemu omówieniu wykonanej przez studentów pracy. Metodyka przeprowadzenia takich zajęć ewaluacyjnych może być różna.

Do podstawowych kwestii, które należy poruszyć podczas takiego seminarium sekcyjnego, należą:

- » omówienie podstawowych schematów kwalifikacji stanu prawnego i sposobów argumentacji w danej sprawie;
- » omówienie zbieżnych przypadków w orzecznictwie (jeśli są) lub zbliżonych modeli argumentacyjnych przyjmowanych w judykaturze;

- » omówienie typowych procedur postępowania w praktyce w zbliżonych przypadkach (w trudnych wypadkach konieczna jest dość szczegółowa konsultacja lub udział takiej osoby w seminarium sekcyjnym);
- » omówienie budowy opinii prawnej i poszczególnych jej elementów.

Od inwencji koordynatora zależy, w jaki sposób przeprowadzi powyższe zajęcia ewaluacyjne. Można np. skierować opinie wszystkich grup, rozdać je studentom w celu przeprowadzenia przez nich oceny sporządzonych opinii prawnych przez inną grupę, a następnie przeprowadzić dyskusję (np. w formie burzy mózgów), w której studenci mają za zadanie wskazać wszystkie pozytywne i negatywne (w tym również popełnione błędy) strony sporządzonych opinii. Należy też pamiętać, że koordynator powinien zawsze na końcu sam zabrać głos i ocenić wszystkie przygotowane opinie. Omawiając prace studentów, należy również wskazać zawsze zalety i jeżeli są, wady wykonanej pracy. Wskazane powyżej uwagi metodologiczne pracy ze studentami nad przygotowaniem opinii prawnych są pewną ogólną propozycją dotyczącą wycinka działalności związanej z nauczaniem klinicznym. Niewątpliwie jednak łącznie z poniżej zaproponowanymi przykładowymi scenariuszami zajęć mogą stanowić bazę dla opracowania pełnego programu nauczania przygotowywania opinii prawnych w każdej klinice prawa.

Przykładowe scenariusze zajęć

Zajęcia 1. Problematyka opracowywania opinii prawnej

Opracowanie: Barbara Namysłowska-Gabrysiak, Anna Zientara

Uwagi wprowadzające

Poniższe materiały dotyczą fikcyjnego stanu faktycznego, opracowanego na podstawie wielu listów przychodzących do kliniki prawa w ciągu całego roku akademickiego.

Ćwiczenie to może być przeprowadzone na początku roku, zanim jeszcze studenci zaczynają się spotykać z realnymi klientami podczas cotygodniowych dyżurów, ale także w środku roku akademickiego, jak i na samym jego końcu. W zależności jednak od tego, w którym momencie roku koordynator zdecyduje się na jego przeprowadzenie, powinien pamiętać o wyznaczeniu sobie celów, jakie wówczas będzie ono spełniać. Generalnie celem jego przeprowadzenia jest kształcenie u studentów umiejętności i wiedzy potrzebnych do opracowywania opinii prawnych. Przystępując do przeprowadzenia tych zajęć w różnym momencie pracy w klinice, koordynator sam może zadecydować, jakie umiejętności lub wiedzę chce przekazać studentom. Oczywiście jest też, że inaczej należy podejść do tego ćwiczenia, jeżeli jest ono realizowane na początku roku, kiedy studenci nie mają jeszcze żadnego doświadczenia w udzielaniu porad prawnych, a inaczej, kiedy przeprowadzamy to ćwiczenie na końcu roku, gdy już wszyscy mają za sobą spory багаż doświadczeń w tym zakresie. I tak przykładowo podstawowymi celami przeprowadzenia tego ćwiczenia na samym początku roku może być ogólne zapoznanie studentów z budową opinii prawnej (można wówczas przed przystąpieniem do tych zajęć zaprezentować studentom 15-minutową prezentację dotyczącą najważniejszych elementów opinii), a także podstawowymi kwestiami, które powinny się znaleźć w każdej jej części. Jeżeli natomiast ćwiczenie to będziemy przeprowadzać na koniec roku, celowo można zająć się wyłącznie jednym z elementów opinii, czyli np. analizą prawną, kładąc wówczas nacisk na perfekcyjne jej opracowanie.

Niezależnie od wybranego modelu na tydzień przed przystąpieniem do tego ćwiczenia koordynator powinien poprosić studentów, aby przeanalizowali dokładnie problematykę instytucji zbiegu przestępstw i zbiegu przepisów w prawie karnym. W ćwiczeniu bierze udział cała grupa studentów, których należy podzielić na kilka zespołów; najlepiej, aby w każdym z nich nie było więcej niż trzech, czterech studentów. Czas potrzebny na poprowadzenie tych zajęć to około troje zajęć po 90 minut.

Materiały w sprawie

List od klienta kliniki

Mała Wieś, 17 II 2005 r.

*Klinika Prawa Karnego i Cywilnego
Uniwersytet Warszawski
ul. Krakowskie Przedmieście 28
Warszawa*

*Tadeusz Dąbrowski
ul. Polna 28
05-463 Mała Wieś
gmina Zabitedechami*

*Szanowni Studenci Prawa,
Jestem rolnikiem na 20 ha ziemi ornej i 2 ha pastwisk i pól w Małej Wsi, gmina Zabitedechami. Mam 67 lat, 3 synów, 2 córki i żonę lat 65. Nigdy nie byłem w sądzie, oprócz tych 10 lat, cośmy się procesowali z wujem o gospodarkę po dziadku. Teraz zostałem oskarżony i skazany za dwa przestępstwa i nie wiem, co mam robić, bo mi adwokata z sądu nie dali. Jestem starym człowiekiem i nieuczonym w prawie. Dwa lata temu w wakacje, w lipcu przed żniwami, postanowiłem zrobić porządek i usunąć starą stodołę, bo była zniszczona i dziurawa, wiosną to wichura jej pół dachu zerwała, a podatek płacić trza. Ponieważ nie mam już siły, aby rozbić deskę po desce, a deski stodoły już i tak do niczego były, bo stare i spróchniały, to postanowiłem stodołę rzeczoną spalić, żeby tak ładnie było i nic z niej nie zostało. Z traktora benzynę przez rurkę ustami do kanistra ściągnąłem. Potem zamknąłem wszystkie kury w chlewie, aby żadna po stodole nie łaziła i się nie sfajczyła. Postawiłem ten kanister na środku stodoły, włożyłem do niego jedną stopę rajstopy mojej starej, a drugą stopę podpaliłem. Rajstopy były lontem. Uciekłem ze stodoły i schowałem się za studnię. Nagle jak gruchnie, żem ja padł na wznak jak martwy. Pałące się deski wszędzie latały i strasznie się zrobiło. Kiedyś się z ziemi podniosłem, to zobaczyłem, że już mi się pałą krzaki bzu i szopa. Jak pobiegłem do domu po żonę i razem z nią wróciliśmy patrzeć na stodołę, to już się szopa sąsiadów Bzyków paliła. Ja pobiegłem zadzwonić po straż, a żona stała i wrzeszczała. Dodzwonić się ja nie mógł, bo mi ręce z tych nerw latały, ale cała wieś wrzaski baby usłyszała i ktoś do nich zadzwonić musiał. Straż pożarna po godzinie przyjechała, bo u nas w gminie ochotnicza straż jest i oni muszą z domów do remizy przylecieć. Jak przyjechała, to już nie było co gasić, bo już się wszystko sfajczyło, i moja stodoła, ta, co się spalić miała, moja szopa i płot drewniany, krzaki bzu mojej starej, a u sąsiadów szopa, WC drewniane, bo u nas kanalizacji jak nie było, tak nie ma, choć wójt już 4 lata temu obiecywał,*

i pół ich domu. Ale ten dom był stary i drewniany i i tak się już rozsypywał. Nikomu nic się nie stało, tylko sąsiada i sąsiadkę poparzyło, ale zaraz po trzech miesiącach ze szpitala wyszli. Ale myśmy się już u Kurków na weselu pogodzili i oni już do mnie żalu nie mają.

Zaraz ze strażą policja przyjechała i mnie spisali. Potem jam zeznawał do protokołu na komisariacie i w prokuraturze.

Prokurator oskarżył mnie o dwie rzeczy: o paragraf 173 § 4 i o paragraf 174 § 1. Jeden paragraf to ja miałem o umyślne spalenie stodoły, a drugi za to, że ogień przeszedł na sąsiadów. Za paragraf 173, czyli nieumyślne spalenie domu sąsiada i poparzenie jego i jego żony, to ja jeździłem aż do sądu okręgowego w Warszawie, a za swoją stodołę, czyli za art. 174, to ja tylko do sądu tutejszego szedłem, tego samego, co i o spadek po dziadku.

Dostałem od sądów aż trzy wyroki. Jeden za stodołę, jeden za dom sąsiada i trzeci połączony. Za spalenie stodoły dostałem 3 lata, za dom sąsiadów 4 lata. Sąd z Warszawy, jak wydawał wyrok, to ten swój wyrok z tym z sądu rejonowego połączył i z tego mu wyszło 5 lat i 6 miesięcy. I powiedziano mi, że ja nie muszę siedzieć 3 i 4 lata, czyli 7, ale tylko te 5,5.

I ja mam teraz takie pytanie, bo Kurkowa mi powiedziała, że to nie tak i że ja za dużo i tych lat, i tych wyroków dostałem, bo tylko raz, a nie dwa razy stodołę spaliłem, a reszta to już się sama nieumyślnie stała.

Więc porażcie mi kochani, jak to z tymi wyrokami ma być i czy Kurkowa, czy sądy rację mają.

Tadeusz Dąbrowski

Lista pytań pomocniczych dla studentów opracowujących opinię prawną

Czy opracowanie jest zwięzłe i zrozumiałe?

Czy opis stanu faktycznego jest spójny i wiarygodny?

Czy styl i układ są jednolite w całym tekście?

Czy układ tekstu i grafiki pozwalają na natychmiastowe zrozumienie treści i szybkie przejrzanie dokumentu?

Czy spis treści jest przejrzysty, nieprzeładowany i umieszczony na początku dokumentu?

Czy struktura opinii jest czytelna? Czy ma ona użyteczne śródtytuły i podkreślenia odzwierciedlające treść i umożliwiające jej wykorzystanie zarówno przez tych, którzy chcą ją przeczytać w całości, jak i tych, którzy pragną dokładniej zbadać konkretne zagadnienia?

Czy opracowanie nie jest stroniczne pod żadnym względem? Czy prawidłowo zidentyfikowano cele realne i prawne klienta i doradztwa?

Czy istnieje rozgraniczenie między danymi faktograficznymi a opiniami?

Czy różnicowane poglądy i komentarze zostały ukazane w sposób wyważony?

Czy wykorzystane źródła są rzetelne, a także, w miarę możliwości, pierwotne, a nie wtórne?

Czy powołanie się na źródła jest prawidłowe?

Czy przy cytowaniu materiałów przestrzegano praw autorskich?

Czy prawidłowo oceniono przydatność i niedostatki wykorzystanych źródeł?

Czy streszczenie stanowi samodzielne omówienie poruszanych spraw i jest zrozumiałe bez dodatkowych przypisów?

Czy oprócz autora co najmniej jedna osoba przeczytała uważnie całe opracowanie, aby sprawdzić je pod względem treści, budo-

wy i sposobu prezentacji? Czy wszelkie niezbędne poprawki zostały wprowadzone?

Czy opinia prawna została przygotowana z uwzględnieniem prawidłowych zasad gramatycznych, ortograficznych oraz z zastosowaniem właściwej interpunkcji w projektowanej opinii?

Scenariusz zajęć wraz z uwagami metodologicznymi Uwagi ogólne

Niniejsze ćwiczenie można przeprowadzić na trzech kolejnych spotkaniach lub podczas całodniowego szkolenia dla studentów rozpoczynających pracę w klinice prawa. Zadaniem studentów pracujących w grupach jest opracowanie opinii prawnej na podstawie listu otrzymanego od klienta kliniki. W zależności od wybranych przez koordynatora celów, jakie ma spełnić to ćwiczenie, powinien on podczas pierwszych zajęć odpowiednio przygotować uczestników, instruując ich, jakie są ich podstawowe zadania podczas pracy nad niniejszą sprawą i na czym przede wszystkim powinni się skupić, opracowując opinię prawną dla klienta. Koordynator jak zawsze powinien na wstępie dokładnie wyjaśnić wszystkim studentom, na czym ma polegać całe ćwiczenie, jak długo będzie trwało i czego mogą się nauczyć podczas jego wykonywania. Dodatkowo po zakończeniu całego ćwiczenia na kolejnych zajęciach można przeprowadzić symulację spotkania z klientem kliniki w celu ustnego przedstawienia mu całej opinii prawnej. Oczywiście wówczas celem tego ćwiczenia będzie zdobycie przez studentów umiejętności rozmowy z klientem i jasnego przedstawienia najważniejszych kwestii zawartych w pisemnej opinii prawnej.

Zajęcia 1

Rozdanie wszystkim uczestnikom przygotowanych materiałów, tzn. listu od klienta kliniki oraz listy pytań pomocniczych. Po rozdaniu wszystkich materiałów należy ogólnie przedstawić studentom cały plan ćwiczenia i podzielić ich na grupy. Następnie każda grupa powinna udać się do oddzielnej sali lub, jeżeli nie ma takiej możliwości, do przygotowanego odpowiednio stanowiska. W miarę możliwości danej kliniki prawa dobrze jest zapewnić każdej pracującej grupie studentów jeden komputer z dostępem do aktualnego stanu prawnego wraz z orzecznictwem i piśmiennictwem. Jeżeli jest to niemożliwe, koordynator powinien sam opracować w trzech egzemplarzach wszystkie potrzebne akty prawne, poglądy doktryny i orzecznictwo i rozdać je studentom. Jednak nie powinno to zastępować samodzielnej i grupowej pracy studenta prowadzącej do znalezienia wszystkich potrzebnych w tej sprawie materiałów. Ważne jest więc, co było już podkreślane, aby koordynator poinformował studentów na co najmniej tydzień przed zajęciami o konieczności przygotowania się z danej tematyki.

Po powyższej wstępnej części studenci powinni przystąpić do przeczytania listu klienta, a następnie rozpocząć pracę w grupie nad opracowaniem opinii prawnej.

Zajęcia 2

Opracowywanie opinii prawnej w grupach. Podczas tych zajęć studenci, pracując dalej w grupach, opracowują opinię prawną. Oczywiście praca nie musi ograniczać się tylko do czasu odbywania zajęć. Studenci mogą podczas pierwszych zajęć podzielić się zadaniami i część pracy wykonać w domu. Ważne jest jednak, aby studenci uczyli się pracy zespołowej, dlatego też, nadzorując ich pracę w grupach, należy unikać takich sytuacji, w których uczestnicy podzielą się na początku pracą, wykonają ją samodzielnie w domu, a następnie tylko wkleją

swoje fragmenty do całości opinii. Ważne jest, aby studenci uczyli się w grupie omawiania swoich poglądów, przedstawiania ich i uzasadniania. Taka analiza wszystkich elementów opinii na forum grupy najpełniej uczy jej uczestników rzetelnej jej opracowywania.

Zajęcia 3

Omówienie ćwiczenia (prawne, psychologiczne i metodologiczne) pozwala na jego szczegółowe przeanalizowanie. Daje szansę ukazania problemów, jakie mogą się pojawić w ciągu całego roku akademickiego podczas pisania opinii prawnych. Jednocześnie przeprowadzenie tego ćwiczenia na początku roku akademickiego pokazuje studentom, czym będą się zajmowali podczas całorocznej pracy w poradni. Bardzo ważnym elementem tych zajęć jest dokładne omówienie opracowanych przez wszystkie grupy opinii prawnych ze wskazaniem pozytywnych elementów każdej z nich, ale również negatywnych. W przypadku analizowania tych drugich ważne jest, aby wspólnie ze studentami omówić, jak można w przyszłości uniknąć popełnionych błędów. Na samym końcu podsumowania należy zawsze zwrócić się do uczestników z pytaniem, czego się nauczyli podczas tego ćwiczenia i w jaki sposób wiedza i umiejętności zdobyte podczas jego wykonywania mogą im pomóc w przyszłej pracy w klinice.

Zajęcia 2. Problematyka opracowywania opinii prawnej

Opracowanie: Barbara Namysłowska-Gabrysiak

Uwagi wprowadzające

Poniższe materiały dotyczą stanu faktycznego opracowanego na podstawie sprawy z Kliniki Prawa UW, którą prowadziło dwóch studentów z sekcji prawa karnego. Materiały do tego ćwiczenia zostały odpowiednio dostosowane do potrzeb przeprowadzenia niniejszych zajęć.

Ćwiczenie to może być przeprowadzane na dwa różne sposoby. Pierwszą możliwością jest poprowadzenie zajęć takich, jak przedstawiono powyżej w scenariuszu do zajęć numer 1. Wówczas nie należy zaliczać do materiałów służących do przeprowadzenia ćwiczenia zawartej w nich opinii prawnej, ponieważ to studenci będą się zajmowali jej opracowaniem (dokładne omówienie zob. powyżej zajęcia nr 1).

Można natomiast, wykorzystując zawartą w materiałach opinię (celowo opracowaną z wieloma błędami), poprowadzić zajęcia w taki sposób, aby to uczestnicy mieli za zadanie przeprowadzenie analizy i oceny przygotowanej opinii z dokładnym omówieniem wszystkich jej pozytywnych i negatywnych elementów. Należy jednak pamiętać, że zajęcia poprowadzone w ten drugi sposób powinny się odbywać już po jakimś czasie trwania roku akademickiego, kiedy studenci mają już pewne doświadczenie w opracowywaniu opinii prawnych i tym samym mogą oceniać ich zawartość.

Generalnie celem tego ćwiczenia w obu formach jest kształcenie u studentów umiejętności i wiedzy potrzebnych do opracowywania opinii prawnych.

Niezależnie od wybranego modelu na tydzień przed przystąpieniem do tego ćwiczenia koordynator powinien poprosić studentów, aby przeanalizowali dokładnie problematykę przestępstw materialnych z zaniechania w prawie karnym.

W ćwiczeniu bierze udział cała grupa studentów, których należy podzielić na kilka zespołów; najlepiej, aby w każdym zespole nie było więcej niż trzech, czterech studentów.

Czas potrzebny na poprowadzenie tych zajęć to około trzy zajęcia po 90 minut.

Materiały w sprawie

Opinia prawna przygotowana przez studentów

Warszawa, 12.10.2008 r.

I. Stan faktyczny

Pewnego letniego przedpołudnia Jan K. z żoną Bożeną K. i 14-letnim synem Adamem udał się w odwiedziny do znajomych (Mariusza i Matyldy M., którzy mieli 9-letnią córkę Zosię). W trakcie spotkania gospodarz Mariusz M. wyciągnął wiatrówkę i dał ją do zabawy w ogródku dzieciom, cały czas przy nich stojąc. Janowi K. nie podobała się ta zabawa, jednak nie zaprotestował. W trakcie gdy jego syn Adam bawił się wiatrówką, stał również przy nim i obserwował. W pewnym momencie jego syn oddał broń gospodarzowi i powiedział, że już nie chce się nią bawić. Wiatrówkę wzięła do rąk Zosia. Mariusz M. zaprosił gościa Jana K. na taras. Panowie odeszli na taras, widząc cały czas Zosię. W tym czasie Adam zobaczył swojego kolegę Piotra N. stojącego przy płocie z drugiej strony domu, do którego podszedł i zaczął z nim rozmawiać. Widząc to, Jan K., uznając, że syn nie bawi się już wiatrówką, a rozmawia z kolegą, i jednocześnie Zosia jest pod opieką swojego rodzica, wszedł do domu. W tym momencie Zosia wystrzeliła z wiatrówki, powodując utratę oka u Piotra N. Prokurator postawił zarzut z art. 156 § 2 KK w zw. z art. 2 KK Janowi K. i Mariuszowi M.

II. Analiza prawna

Przestępstwa określone w art. 156 § 1–3 KK mają charakter skutkowy, ponieważ do ich istoty należy wystąpienie skutku w postaci ciężkiego uszczerbku na zdrowiu. Przestępstwo określone w art. 156 § 2 KK, które zarzucono Janowi K. i Mariuszowi N., charakteryzuje się nieumyślnością. Czyn zabroniony popełniony jest nieumyślnie, jeżeli sprawca, nie mając zamiaru spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, powoduje go jednak na skutek niezachowania ostrożności wymaganej w danych okolicznościach, że możliwość popełnienia tego czynu przewidywał albo mógł przewidzieć (art. 9 § 2 KK).

W tym stanie faktycznym istotnym problemem jest regulacja odpowiedzialności sprawcy za przestępstwa materialne popełnione z zaniechania. I tak zgodnie z art. 2 KK odpowiedzialności karnej za przestępstwo skutkowe popełnione przez zaniechanie podlega ten tylko, na kim ciążył prawny, szczególnie obowiązek zapobiegnięcia skutkowi. Oznacza to, że aby sprawca mógł ponieść odpowiedzialność karną, należy wykazać, iż wobec niego istniał prawny i szczególnie obowiązek zapobiegnięcia skutkowi. Obowiązek jest prawny, gdy wynika z ustawy lub umowy. Jest szczególnie, gdy norma prawna nakłada go na osoby charakteryzujące się wskazanymi przez nią cechami.

Wobec powyższego, a także w kontekście zaistniałego stanu faktycznego należy uznać, że Mariusz M. może ponieść odpowiedzialność karną za nieumyślne uszkodzenie ciała popełnione przez zaniechanie. Nie dopilnował on bowiem swojej córki, mając taki obowiązek, co doprowadziło do utraty wzroku przez Piotra N.

Rozpatrując odpowiedzialność karną Jana K., należy jednak dojść do innych wniosków. Jan K. nie był w tym stanie faktycznym gwarantem nienastąpienia skutku w stosunku do małoletniej Zosi M., która pozostawała cały czas pod opieką swojego ojca. Jan K. nie miał więc prawnego,

szczególnego obowiązku sprawowania opieki nad dziewczynką, której działanie bezpośrednio doprowadziło do spowodowania uszczerbku na zdrowiu. Jak wynika ze stanu faktycznego, Jan K., opuszczając taras, wiedział, że Zosia M. pozostaje pod stałą opieką swojego ojca. Zgodnie z przyjętym w doktrynie poglądem uznającym, że dopóki dziecko nie zdaje sobie sprawy z tego, co robi, rodzic jest pełnym gwarantem tego, iż ze strony dziecka nikomu nic się nie stanie, należy uznać, że tylko Mariusz M. był tym gwarantem, nie zaś Jan K. Ostatecznie należy więc uznać, że postawione zarzuty są słuszne jedynie w stosunku do Mariusza M., natomiast Jan K. nie powinien podlegać odpowiedzialności karnej ze względu na brak wypełnienia przesłanek do bycia gwarantem nienastąpienia skutku, uregulowanych w art. 2 KK.

Lista pytań pomocniczych dla studentów opracowujących opinie prawną

- Czy opracowanie jest zwarte i zrozumiałe?
- Czy opis stanu faktycznego jest spójny i wiarygodny?
- Czy styl i układ są jednolite w całym tekście?
- Czy układ tekstu i grafiki pozwalają na natychmiastowe zrozumienie treści i szybkie przejrzanie dokumentu?
- Czy spis treści jest przejrzysty, nieprzeładowany i umieszczony na początku dokumentu?
- Czy struktura opinii jest czytelna? Czy ma ona użyteczne śródtytuły i podkreślenia odzwierciedlające treść i umożliwiające jej wykorzystanie zarówno przez tych, którzy chcą ją przeczytać w całości, jak i tych, którzy pragną dokładniej zbadać konkretne zagadnienia?
- Czy opracowanie nie jest stroniczne pod żadnym względem?
- Czy prawidłowo zidentyfikowano cele realne i prawne klienta i doradztwa?
- Czy istnieje rozgraniczenie między danymi faktograficznymi a opiniami?
- Czy różnicowane poglądy i komentarze zostały ukazane w sposób wyważony?
- Czy wykorzystane źródła są rzetelne, a także, w miarę możliwości, pierwotne, a nie wtórne?
- Czy powołanie się na źródła jest prawidłowe?
- Czy przy cytowaniu materiałów przestrzegano praw autorskich?
- Czy prawidłowo oceniono przydatność i niedostatki wykorzystanych źródeł?
- Czy streszczenie stanowi samodzielne omówienie poruszanych spraw i jest zrozumiałe bez dodatkowych przypisów?
- Czy oprócz autora co najmniej jedna osoba przeczytała uważnie całe opracowanie, aby sprawdzić je pod względem treści, budowy i sposobu prezentacji? Czy wszelkie niezbędne poprawki zostały wprowadzone?
- Czy opinia prawna została przygotowana z uwzględnieniem prawidłowych zasad gramatycznych, ortograficznych oraz z zastosowaniem właściwej interpunkcji w projektowanej opinii?

Scenariusz zajęć wraz z uwagami metodologicznymi

Uwagi ogólne

Scenariusz ten dotyczy przeprowadzenia zajęć z wykorzystaniem opinii prawnej zawartej w materiałach. W celu jego przeprowadzenia bez wykorzystania opinii prawnej, tak aby studenci sami ją przygotowali, zobacz uwagi zawarte w punkcie 3 do zajęć numer 1.

Niniejsze ćwiczenie można przeprowadzić na trzech kolejnych spotkaniach lub podczas całonocnego szkolenia dla studen-

tów. Zadaniem studentów pracujących w grupach jest przeanalizowanie opracowanej opinii prawnej.

Przed przystąpieniem do pracy koordynator powinien odpowiednio przygotować uczestników, instruując ich, jakie są ich podstawowe zadania podczas pracy nad otrzymaną opinią prawną i jakie cele ma spełniać to ćwiczenie. Koordynator jak zawsze powinien na wstępie dokładnie wyjaśnić wszystkim studentom, na czym ma polegać całe ćwiczenie, jak długo będzie trwało i czego mogą się nauczyć podczas jego wykonywania. Dodatkowo po przeanalizowaniu w grupach wszystkich elementów otrzymanej opinii koordynator może zadać studentom do pracy w domu samodzielne opracowanie rzetelnej i prawidłowej opinii w danej sprawie.

Zajęcia 1

Rozdanie wszystkim uczestnikom przygotowanych materiałów, tzn. opinii prawnej oraz listy pytań pomocniczych. Po rozdaniu wszystkich materiałów należy ogólnie przedstawić studentom cały plan ćwiczenia i podzielić ich na grupy. Następnie każda grupa powinna udać się do oddzielnej sali lub, jeżeli nie ma takiej możliwości, do przygotowanego odpowiednio stanowiska. W miarę możliwości danej kliniki prawa dobrze jest zapewnić każdej pracującej grupie studentów jeden komputer z dostępem do aktualnego stanu prawnego wraz z orzecznictwem i piśmiennictwem. Jeżeli jest to niemożliwe, koordynator powinien sam opracować w trzech egzemplarzach wszystkie potrzebne akty prawne, poglądy doktryny i orzecznictwo i rozdać je studentom. Jednak nie powinno to zastępować samodzielnej i grupowej pracy studenta prowadzącej do znalezienia wszystkich potrzebnych w tej sprawie materiałów, a następnie ich oceny, czy właściwie i rzetelnie zostały uwzględnione w opinii prawnej.

Po powyższej wstępnej części studenci powinni przystąpić do przeczytania opinii prawnej, a następnie rozpocząć pracę w grupie nad jej analizą.

W celu lepszego zobrazowania wszystkich elementów opinii można poprosić studentów o przygotowanie prezentacji np. w formie mapy myśli przedstawiającej wszystkie błędy oraz dobre elementy opinii prawnej.

Zajęcia 2

Opracowywanie analizy opinii prawnej w grupach. Podczas tych zajęć studenci, pracując dalej w grupach, opracowują analizę otrzymanej opinii prawnej, z wyszczególnieniem wszystkich jej pozytywnych i negatywnych elementów, a także ze wskazaniem, jak można było lepiej przygotować tę opinię. Bardzo ważne jest przy tym ćwiczeniu, aby studenci pracowali cały czas w grupach, ucząc się tym samym pracy zespołowej. Dlatego też, nadzorując ich pracę w grupach, należy unikać takich sytuacji, w których uczestnicy podzielą się na początku pracą, wykonają ją samodzielnie w domu, a następnie tylko zrelacjonują na kolejnych zajęciach pozostałym uczestnikom w grupie. Całościowa ocena wszystkich elementów opinii na forum grupy najpóźniej uczy jej uczestników rzetelnej i poprawnej jej opracowywania w przyszłości.

Zajęcia 3

Przedstawienie przez każdą grupę wyników swojej pracy w wybranej formie, np. prezentacji. Po prezentacjach wszystkich grup koordynator powinien ocenić wykonaną przez studentów pracę, pamiętając zawsze o przedstawieniu nie tylko krytycznych uwag, ale również wszystkich zalet i dobrych elementów wykonanej pracy.

Omówienie ćwiczenia (prawne, psychologiczne i metodologiczne) pozwala na jego szczegółowe przeanalizowanie.

Bardzo ważnym elementem tych zajęć jest dokładne omówienie przygotowanych przez wszystkie grupy prezentacji zawierających wskazanie pozytywnych i negatywnych elementów opinii. W przypadku omawiania tych drugich ważne jest, aby wspólnie

ze studentami omówić, jak można było uniknąć tych błędów i jak lepiej można było napisać opinię w tym zakresie.

Na samym końcu podsumowania należy zawsze zwrócić się do uczestników z pytaniem, czego nauczyli się podczas tego ćwiczenia i w jaki sposób wiedza i umiejętności zdobyte podczas jego wykonywania mogą pomóc im w przyszłej pracy w klinice.

Profil klienta Poradni a metodologia klinicznego udzielania porady prawnej

Jolanta Kosińska*

Kontakty międzyludzkie są dla nas nieważne tylko dopóty, dopóki nie zaczną nam ich brakować.

Artykuł stanowi próbę wskazania poszczególnych grup odbiorców porad prawnych przedstawionych za pomocą określonych kryteriów. Zgodnie z intencją Autorki artykuł ma być inspiracją do wymiany doświadczeń związanych ze świadczeniem pomocy prawnej w obliczu wyraźnie zróżnicowanego kręgu osób ubiegających się o uzyskanie informacji oraz przedstawia praktyczne aspekty techniki udzielania porady prawnej z uwzględnieniem stratyfikacji klientów Poradni.

Wstęp

Komunikacja werbalna i niewerbalna, nasze gesty i postawa w trakcie wykonywania zawodu prawnika składają się na nasz wizerunek w oczach innych ludzi. Pełniąc odpowiedzialną funkcję członków sekcji uniwersyteckich Klinik Prawa, studenci wiedzą, że rozmowa zależy przede wszystkim od odbiorcy, czyli klienta zgłaszającego się po pomoc prawną. Język studenta udzielającego porady musi być poprawny nie tylko merytorycznie, prawnie, pojęciowo, ale ponadto musi być dostosowany do poszczególnych odbiorców.

Niniejsza praca służy próbie wskazania poszczególnych grup odbiorców przedstawionych za pomocą podanych niżej kryteriów.

Autorka wyraża nadzieję, że artykuł stanie się przyczynkiem do wyodrębnienia poszczególnych grup według innych kryteriów, aby w pełni zrozumieć sytuację każdego klienta i zapewnić mu poczucie indywidualnej troski o jego problem. Naprzeciw temu zagadnieniu ma wyjść optymalna forma rozmowy w kontekście najbardziej charakterystycznych grup klientów Poradni, przedstawionych według poniższego klucza.

Kryterium: wiek klienta

Osoba starsza

Starsi klienci Poradni to osoby po 60. roku życia, które zazwyczaj nie odnajdują się w przepisach prawnych. Ich wizyta w Poradni najczęściej wiąże się poczuciem, że decyzje administracyjne lub orzeczenia sądowe zostały wydane za ich plecami, bez udzielenia im minimum informacji procesowych. Tych osób najczęściej nie stać na współpracę z obrońcą z wyboru. Widać to chociażby w silnym akcentowaniu sytuacji finansowej za pomocą np. przedkładania odcinków renty lub emerytury bez poproszenia o to, podkreślanie, że koszt porady stanowi dla nich ponadprzeciętny wysiłek. Podczas wizyty w Poradni należy spróbować zwalczyć poczucie rezygnacji osób starszych,

które traktują w takich sytuacjach Poradnię jako ostatnią deskę ratunku, oraz wytworzyć poczucie wspólnego zajęcia się problemem. **W trakcie rozmowy pamiętać należy o dostosowywaniu siły i tempa mówienia do starszego odbiorcy.** Choć wydaje się to być oczywiste, wielu członków sekcji o tym zapomina. Ponadto należy częściej powtarzać pewne informacje i nie zniechęcać się, kiedy rozmówca ciągle powraca do poprzedniego wątku, który my zakończyliśmy już omawiać. Typowy język prawny i prawniczy nie jest szczególnie zalecany, powinien raczej znaleźć się w pisemnej odpowiedzi (poradzie) niż w rozmowie. Osoby starsze są szczególnie podatne na dyskryminację, zwłaszcza w sprawach cywilnych procesowych oraz spółdzielczych. Na zakończenie powyższego wątku warto wspomnieć, że mimo wysiłku studenta zdarza się (choć – mocno podkreślam – bardzo rzadko), iż ostatecznie osoba starsza nie korzysta z naszej porady, powracając do swoich pomysłów na rozwiązanie problemu prawnego lub rezygnując w ogóle z występowania w danej sprawie.

Osoba do 30. roku życia

Osoby te najczęściej sięgają po pomoc studentów jako pierwszą poradę, zanim zbudują swoją własną wizję postępowania sądowego lub załatwienia danej sprawy. Łatwość w nawiązaniu kontaktu z tymi osobami polega na tym, że granica wiekowa między studentem a niespełna 30-letnim klientem nie jest duża. Osoby te komunikują się szybciej za pomocą języka codziennego, chociaż z powodzeniem ci klienci przyswajają informacje przekazywane za pomocą języka prawniczego. Klienci z tej

* Autorka jest doktorantką Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach – Katedra Prawa Karnego Procesowego; w latach 2003–2005 pełniła funkcję członka sekcji karnej Studenckiej Poradni Prawnej oraz koordynatora sekcji karnych i jednocześnie członka Zarządu Studenckiej Poradni Prawnej Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, sprawowała ponadto funkcję rzecznika prasowego Studenckiej Poradni Prawnej.

grupy zapamiętują kolejne wskazówki, jakie padają w czasie spotkania, czasem robią notatki. Nie są skrupowani w trakcie zadawania pytań, nie wstydzą się swej niewiedzy, nie krępują ich fakt zasięgnięcia porady prawnej bezpłatnie. Są praktyczni: pytają o konkretne działania, konkretne kroki, jakie należy podjąć w sprawie, często o alternatywne rozwiązania problemu, np. w sprawach cywilnych pytają o celowość mediacji lub ugody w konkretnej sprawie. Najczęściej ci klienci informacje o zakresie działania Poradni i jej możliwościach posiadają z Internetu, prasy lokalnej, lokalnych mediów (np. TVP oddział regionalny w Katowicach). Zdarza się, że porównują swój zasób informacji z zakresu danej dziedziny prawa zasłyszany w telewizji lub mediach i szybko starają się używać tego samego języka przekazu, np. na początku rozmowy częstym błędem jest używanie zamiennie pojęć właściwość sądu i właściwa instancja (po wyjaśnieniu przez studenta, na czym polega różnica, zwłaszcza w zakresie skutków procesowych, klienci używają wymienionych pojęć poprawnie). Na zakończenie współpracy klienci ci zapewniają, że nie tylko uzyskali poradę, ale i nauczyli się podstawowych dla danej sprawy pojęć, poszerzyli swoją wiedzę, z czego zrobią w przyszłości użytek. Z ich późniejszych opinii wynika, że dzięki wizycie w Poradni nabrali zaufania do instytucji zajmujących się prawem, ponieważ mogą zrozumieć fachowy język prawniczy i szybciej komunikować się z urzędnikami.

Zasady szczególnie przydatne do powyższego kryterium:

- 】 zauważaj sytuację osobistą klienta;
- 】 stwórz klimat do rozmowy;
- 】 wykorzystuj wzorce, aby zachęcać do walki o swoje prawa;
- 】 okazuj zaufanie do klienta;
- 】 potrzebę wskazania błędów, jakie popełnił klient (np. nie zgłaszając się odpowiednio wcześniej po poradę), wykorzystuj w sposób umiarkowany;
- 】 własną motywację pomocy klientowi utrzymuj na wysokim poziomie;
- 】 pamiętaj, że każdy, niezależnie od wieku czy stopnia znajomości przepisów, ma prawo do uzyskania porady prawnej;
- 】 podczas rozmowy z klientem motywuj klienta, a nie samego siebie, kierując się zasadą: **członek sekcji jest dla klienta, a nie odwrotnie**;
- 】 uważaj na zwrot „sprawy pilne” w obecności osób starszych – dla każdego klienta jego sprawa jest pilna, w razie wątpliwości warto skonsultować się z opiekunem naukowym w tej kwestii.

Kryterium: ilość wizyt w poradni

Osoba przychodząca po poradę po raz pierwszy

Klienci odwiedzający Poradnię po raz pierwszy faktycznie nie wiedzą, czego mogą się spodziewać. **Pierwszy kontakt jest zachowawczy**, klient czeka, co powie student, jak będzie kierował rozmową, co zaproponuje. Wypowiedzi tych klientów zazwyczaj ograniczają się do dokładnego zreferowania swojej sprawy, przedstawienia dokumentacji, np. zdjęć powypadkowych w sprawach o wykroczenie. Zdarza się, że osoba taka spodziewa się cudu, liczy na załatwienie sprawy przez studenta. Stąd umiejętne przedstawienie zakresu udzielanej przez poradnię pomocy z jednoczesnym zapewnieniem, że zakres ten jest dla wszystkich osób taki sam, pozwala na rozpoczęcie rozmowy merytorycznej. Zanim to nastąpi, można subtelnie ostudzić emocje rozgorączkowanego klienta poprzez np. wyeliminowanie rozwiązań niemożliwych (np. przywrócenie terminu w sytuacjach, gdy jest to niemożliwe z przyczyn prawnych) lub nieko-

rzystnych dla klienta (np. klient chce powoływać się na pisma niewnoszące nic nowego do sprawy lub pragnie przywołać świadków, którzy nie są świadkami bezpośrednimi zdarzenia lub są spokrewnieni z klientem). Pamiętać należy o dokładnym oddzieleniu interpretacji klienta od rzeczywistego sensu pojęć prawnych i prawniczych, jakie są używane podczas rozmowy, oraz o dostosowaniu językowemu.

Osoba odwiedzająca poradnię cyklicznie (regularnie)

Osoby korzystające z porad prawnych regularnie to tzw. **idealny model klienta**. Osoby te znają zasady funkcjonowania Poradni, zakres możliwych działań i sposób uzyskiwania porady. Kontakt z nimi jest płynny, przekaz informacji odbywa się konkretnie i przebiega bez większych zakłóceń, m.in. z powodu znajomości nomenklatury prawniczej i poszczególnych zwrotów. Zwykle przekazują one informacje o skutkach poprzedniej porady, dając jednocześnie obraz przydatności pracy studentów i jej efektywności. Takie osoby najczęściej korzystają z pomocy pozamerytorycznej, np. zasięgają informacji o kontaktach (adresach, telefonach) do organizacji społecznych lub charytatywnych udzielających porad prawnych, stowarzyszeń ofiar przestępstw. Student może ponadto udzielić informacji o adresie publikacyjnym aktu prawnego lub miejscu, gdzie będzie on powszechnie dostępny (np. czytelnia lub strona Sejmu RP), z pouczeniem o uprzednim sprawdzeniu dotychczasowych nowelizacji, zwłaszcza na gruncie procedury cywilnej. Pamiętać należy, że dialog jest współpracą, dyskusją – rywalizacją, w której uczestnicy przeciwstawiają sobie racje i argumenty, aby wykazać, że druga strona jest w błędzie. Dialog jest szczególnie zalecany – wyzwala refleksję nad własnym stanowiskiem (**postawa otwartego umysłu**). Dyskusja wyzwala m.in. krytykę argumentów przeciwnika (**postawa zamkniętego umysłu**).

Zasady szczególnie przydatne do powyższego kryterium – możliwe style zachowywania się klienta podczas rozmowy:

- 】 unikanie, wycofywanie, ucieczka emocjonalna od problemu – unikanie zajmowania się problemem lub zaprzeczanie, że problem istnieje, albo bagatelizowanie problemu;
- 】 rywalizacja – dążenie do obrony własnego pomysłu na rozwiązanie problemu, niedowierzanie propozycjom prawnym zgłaszanym przez członka sekcji;
- 】 dostosowywanie się – pełne danie wiary projektowi rozwiązania problemu prawnego, jaki przedstawia członek sekcji, bez przedstawiania własnego pomysłu;
- 】 współpraca – problem prawny jest traktowany jako wspólny problem, a nie tylko klienta;
- 】 pamiętaj, że w przypadku tej grupy klientów samopoznanie jest szczególnie istotne: rozmowa jest zawsze okazją do zmierzenia się z własnym wnętrzem;
- 】 upewnij klienta, że podjął słuszną decyzję, decydując się na wizytę w Poradni, pochwal go za inicjatywę i rozsądek;
- 】 reaguj z entuzjazmem na pytania klienta i kolejne problemy prawne;
- 】 organizuj środowisko (układ pokoju, meble, kolorystyka, przestrzeń – to wszystko ma wpływ na przebieg rozmowy).

Kryterium: ilość osób zwracających się o poradę

Klient z osobą towarzyszącą

Klienci przychodzący do Poradni z osobą bliską, członkiem rodziny lub znajomym, referują sprawę wspólnie, każdy z nich wnosi do sprawy pewne wątki. Uwaga studenta musi się skupić na dwóch osobach, należy im poświęcić tyle samo uwagi

i zadawać pytania każdej z nich. Rozmowę taką ułatwia fakt, że każda sekcja udzielająca porady liczy dwie osoby. Ważna jest współpraca między nimi i szybkie komunikowanie się tak, aby nie dublować pytań do klientów, nie przeszkadzać sobie wzajemnie i pilnować głównego wątku, nie odchodzić od tematu. Pożądane jest, aby to **klient decydował, z kim chce rozmawiać**, aby to on wybrał osobę z sekcji. Należy natychmiast wyjaśniać ewentualne sprzeczności, jakie pojawią się w wypowiedziach tych osób na temat tego samego zdarzenia, co ułatwi studentom późniejszą redakcję opinii pisemnej. Ważne, aby notować informacje uzupełniające się, a nie sprzeczne lub nieistotne.

Klient bez osoby towarzyszącej

Sposób rozmowy i przytaczania pewnych okoliczności związanych ze sprawą można ustalić wspólnie, np. poprzez krótkie wprowadzenie dotyczące działalności Poradni, a potem zapytania klienta, czy rozumiał te zasady i czy ich zastosowanie ułatwi wzajemny kontakt. Zdarza się czasem, że po zakończonej wizycie za drzwiami czeka osoba towarzysząca klientowi, która nie weszła razem z nim do pokoju, gdzie udzielane są porady, ale z reakcji klienta widać, iż jej obecność ma podnieść go na duchu i wspierać. Być może wiąże się to z faktem, że wizyta w Poradni może stanowić bolesne doświadczenie, ponieważ trzeba opowiedzieć o przykrych zdarzeniach z przeszłości, np. o napadzie lub pobiciu albo o czynnościach komorniczych. W takich wypadkach szczególnie należy zapewniać o poufności rozmowy. Zadawanie pytań trudnych również w przypadku klientów przychodzących pojedynczo wymaga umiejętności interpersonalnych, wyczucia i taktu. Być może przyczyni się to do zachęcenia klienta do opowiadania o sprawach związanych np. ze znęcaniem lub problemem alkoholowym oraz przygotowuje go do ewentualnego postępowania w sądzie.

Zasady rozwiązywania problemu przydatne do powyższego kryterium:

- 】 określ problem;
- 】 stwórz projekt rozwiązań;
- 】 wybierz i oceń rozwiązanie;
- 】 wykazuj inicjatywę – szczególnie w stosunku do tej grupy klientów;
- 】 buduj intymność – samo zgłoszenie się, jak wynika z badań statystycznych, wymaga odwagi i konsekwencji;
- 】 nie wstyż się empatii, walcz ze stereotypem prawnika introwertyka;
- 】 pamiętaj, że rozmowa ma być w tym przypadku dobrym kontaktem, a nie wyłącznie spisaniem stanu faktycznego;
- 】 ćwicz techniki podtrzymywania kontaktu;
- 】 jeżeli klient przyszedł sam, spraw, aby czuł się komfortowo w twojej obecności;
- 】 na początku i po zakończeniu rozmowy podaj klientowi rękę;
- 】 kontroluj proksemikę, czyli dystans między rozmówcami.

Kryterium: stopień złożoności problemu prawnego Jeden wątek – jeden problem prawny

Identyfikacja i sformułowanie problemu prawnego w tym wypadku nie będzie trudne, o ile oczywiście klient ma rację, przypuszczając, że jego sprawa rzeczywiście dotyka tylko jednego problemu prawnego. Rola studenta polega tu na weryfikacji takiego założenia. W takich wypadkach jedna osoba z sekcji prowadzi wywiad z klientem, słucha go, a druga przygotowuje zarys rozwiązania i zadaje szczegółowe pytania w tym kierunku.

ku. Najczęściej udzielenie porady tej grupie klientów nie budzi większych problemów; należy skupić się na procesie przygotowania odpowiedzi po uprzednim pozbyciu się wątpliwości, czy właściwie zrozumieliśmy klienta i jego pytania.

Złożony problem prawny

W takim wypadku umiejętność krytyki i syntezy relacji klienta należy do studenta. Ustalenie stanu faktycznego nie będzie łatwe, trzeba się przygotować na dłuższy wywiad, być może zaprosić klienta na kolejne spotkania, po których to wizytach nastąpi dopiero przekazanie rozwiązania i opinia. Zachętą do podjęcia takich wyzwań może być fakt, że sekcja to dwie osoby, które mogą wymienić swoją wiedzę i doświadczenie własne w takich sytuacjach. Oczywiście nawet osiągnięcie kompromisu czy zgodności (stan idealny) co do propozycji rozwiązania nie zwalnia studenta od konsultacji z opiekunem naukowym. Umiejętność ustalania stanu prawnego to przede wszystkim znajomość natury norm prawnych i zdolność do korzystania z najbardziej fundamentalnych narzędzi ustalania stanu prawnego. W sytuacji, kiedy problem klienta jest złożony, student ma okazję do zastosowania umiejętności zbierania informacji i ich selekcji z punktu widzenia decyzji, którą klient zamierza podjąć. Klienci zazwyczaj próbują zarzucać studenta pytaniami. Pojawia się niebezpieczeństwo polegające na tym, że słysząc tyle pytań, nie zdąży on wszystkich zapamiętać. W tym miejscu nie należy ulegać emocjom i dać się ponieść ambicji, lecz trzeba pamiętać o zakazie tzw. **spontanicznych odpowiedzi** – i nie udzielać porad prawnych na gorąco, gdyż przy wielowątkowych poradach prawnych łatwiej o popełnienie błędu bardziej niż we wszystkich powyżej opisanych okolicznościach. Student musi pilnować, aby wzajemny kontakt nie był tak naprawdę pozorny, powinien dotrzeć do źródeł oporu klienta i starać się je zwalczyć. Rozmowę należy ogniskować na głównych wątkach sprawy poprzez np. zadawanie pytań (ale z wyczuciem i umiarem), odzwierciedlanie doświadczenia i uczuć. Należy skupić się na faktach obiektywnych (np. jaka jest treść pism otrzymanych przez klienta, do jakiego organu klient chce wnieść pismo itp.), a nie subiektywnych (np. co klient sądzi o danym orzeczeniu lub decyzji, czy klient lubi przychodzić do sądów itp.).

Zasady rozwiązywania problemu przydatne do powyższego kryterium:

- 】 nie blokuj się – jeżeli będziesz oficjalny, trudno oczekiwać od klienta, aby się otworzył;
- 】 zbuduj więź;
- 】 dobieraj słowa ostrożnie: zwroty takie jak akt oskarżenia, zaostrezenie kary, czynności komornika wzbudzają w psychice klienta przestrasz;
- 】 nie ulegaj panice, nawet gdy problem prawny jest bardzo złożony;
- 】 bądź autentyczny – wyrażaj, że rozumiesz problem prawny klienta;
- 】 nie osądzaj klienta, nawet jeżeli jego dotychczasowe działania prawne i/lub procesowe nie są poprawne lub uzasadnione;
- 】 pamiętaj, że każdy ma prawo mieć złe doświadczenia z organami ścigania, sądami, prokuraturą, pełnomocnikami itp., a twój punkt widzenia jako „osoby z wewnątrz” jest inny;
- 】 bądź tolerancyjny, gdy klient wyraża niechęć wobec przedstawicieli wszystkich zawodów prawnych;
- 】 uwzględnij możliwości klienta w zakresie rodzaju, ilości i ciężaru gatunkowego przedstawianych przez niego problemów prawnych i zaproponuj właściwy system udzielania odpowiedzi na jego pytania.

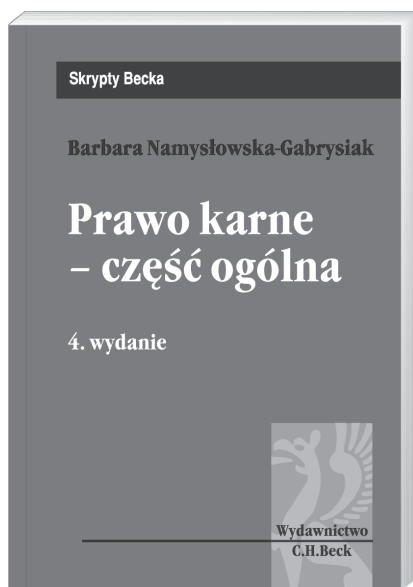
Zamiast zakończenia

W dobie szybkiego rozwoju ekonomicznego i organizacyjnego wiele osób znalazło się w trudnej sytuacji materialnej, a pomoc prawna stała się szczególnie cenna. Z pomocą praktycznych metod edukacyjnych, takich jak Kliniki Prawa działające przy polskich uniwersytetach, być może uda się zwalczyć ten problem. Ponadto przychodzący do Poradni mogą liczyć na kompleksową pomoc z zakresu prawa i na wsparcie psychologiczne. **Pamiętać należy o tym, że często ludzie mówią do siebie, a rzadko ze sobą, zapominając, iż umiejętnie słuchanie jest kluczowe w komunikacji międzyludzkiej, zwłaszcza w przestrzeni zagadnień prawnych.**

Biorąc pod uwagę przedstawione powyżej różnicowanie klientów Poradni (profile), można sformułować wniosek, że kontakt z klientem powinien odpowiadać wymaganiom nie tylko ogólnych zasad organizacyjnych Poradni, zasad etyki czy deontologii, ale ponadto potrzebom indywidualnym klienta. Działalność w Klinikach Prawa realizuje model wymiany interpersonalnej dobra intelektualnego i etycznego w wymiarze praktycznym. Warto pomagać wszystkim klientom, nawet gdyby rozmowa miała okazać się trudna, bowiem dialog jest dojrzałością.

W poprzednim numerze Kliniki m.in.:

- ▶ *Barbara Zapata* – Metodologia pracy w sekcji
- ▶ *Justyna Teodorczyk* – Zasady ustalania stanu faktycznego sprawy jako elementu warunkującego właściwe udzielenie porady – aspekty praktyczne
- ▶ *Maria Janina Skrodzka* – Rola opiekuna naukowego w procesie przygotowania opinii prawnej przez studenta
- ▶ *Rafał Gołąb* – Zakład klinicznego nauczania prawa – odpowiedź na wyzwania postawione uczelniom europejskim przez proces boloński
- ▶ *Izabela Kraśnicka* – Biblioteka Studenckich Poradni Prawnych

Seria: Skrypty Becka
4. wyd. 2008 r.; 252 str.
ISBN 978-83-7483-912-9
Cena: 39 zł

Prawo karne – część ogólna

Skrypt „Prawo karne – część ogólna” omawia instytucje części ogólnej prawa karnego materialnego dotyczące m.in.:

- definicji przestępstwa,
- form stadialnych i zjawiskowych popełnienia przestępstwa,
- zbiegu przestępstw i przepisów ustawy,
- wyłączenia odpowiedzialności karnej,
- kar i środków karnych,
- przedawnienia.

W **czwartym wydaniu** uwzględniono najnowsze zmiany Kodeksu karnego oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary.

W skrypcie zawarto ponadto:

- wzory wyroków z uzasadnieniami, opracowanych na podstawie spraw rozpoznawanych w polskich sądach,
- tablice oraz
- kazusy do samodzielnego rozwiązania.

Dr Barbara Namysłowska-Gabrysiak – adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Porównawczego Wydziału Prawa i Administracji UW, wieloletni koordynator w Klinice Prawa w sekcji prawa karnego i w sekcji dyskryminacji ze względu na płeć. Autorka wielu publikacji z zakresu prawa karnego materialnego oraz z zakresu nauczania klinicznego.

www.sklep.beck.pl

Wydawnictwo C.H. Beck
e-mail: dz.handlowy@beck.pl, ul. Matuszewska 14 bud. 45C
03-876 Warszawa, tel. 022 31 12 222, fax 022 33 77 601

Redukcja szkód w klinice prawa WPIA UW

Tomasz Budnikowski*

Artykuł poświęcony jest działającej od przeszło roku, jedynej w Polsce sekcji „Redukcja szkód”, zajmującej się pomocą osobom zarażonym wirusem HIV i będącym uzależnionymi od środków psychoaktywnych. Artykuł podzielony jest na dwie części. *Primo*: szeroko pojęty wstęp opisujący, czym jest redukcja szkód i skąd pochodzi. *Secundo*: charakterystyka i metodologia pracy sekcji na tle działalności warszawskiej studenckiej poradni prawnej.

Uwagi ogólne

„Redukcja szkód to pragmatyczne i humanitarne podejście ukierunkowane na ograniczenie indywidualnych i społecznych ujemnych następstw związanych z zażywaniem narkotyków i innych środków psychoaktywnych, a w szczególności ryzykiem zarażenia wirusem HIV. Program i ideologia ta oznacza szerokie spektrum działań, takich jak wymiana igieł i strzykawek, alternatywną, w stosunku do klasycznych: detoksykacji czy też odwyku, terapię, np. za pomocą metadonu, uświadamianie w kwestiach zdrowia, jak również pomoc prawną oraz socjalną nie tylko bezpośrednio uzależnionym i chorym, ale także ich rodzinom i otoczeniu. Redukcja szkód ma na celu chronić godność i prawa człowieka osób uzależnionych od substancji psychoaktywnych”. Taka informacja w kilku językach znajduje się od ponad roku na tablicy ogłoszeń Kliniki Prawa WPIA UW.

Idea redukcji szkód narodziła się w Stanach Zjednoczonych (ang. *harm reduction*) około 20 lat temu, a następnie szybko przeniosła się na grunt europejski i resztę świata. Na początku podejście to odnosiło się do ograniczania ujemnych następstw związanych ze stosowaniem alkoholu oraz tytoniu. I dzisiaj można spotkać przykłady oddziaływania tejże idei dotyczące wymienionych używek. Wystarczy wspomnieć o ciągłym ograniczaniu ilości miejsc, w których można palić papierosy, albo o butelkach po alkoholu powstałych z takiego rodzaju szkła, które przy rozbiciu nie może powodować ran kłutych.

Redukcja szkód dzisiaj

Obecnie **pod pojęciem redukcji szkód rozumiemy** głównie pomoc świadczoną zażywającym środki psychoaktywne oraz nosicielom wirusa HIV. Działalność taka przybierać może rozmaite formy.

Wyróżniamy jednak główne założenia redukcji szkód.

Po pierwsze jest to propagowanie zamiany kary pozbawienia wolności za posiadanie i zażywanie na dobrowolną terapię, np. w specjalnie do tego przeznaczonych zakładach odwykowych, a docelowo dążenie do prawnokarnej depenalizacji posiadania na własny użytek i zażywania substancji psychoaktywnych. Wychodzi się tu z założenia, że skoro prohibicja alkoholowa wprowadzana w niektórych państwach na przestrzeni ostatnich wieków nie przynosiła spodziewanych skutków, to ze środkami psychoaktywnymi może być podobnie. Należy podkreślić, że środki psychoaktywne towarzyszyły człowiekowi od zarania dziejów i jakby ich nie zabraniali, ludzie i tak do nich dotrą.

Po drugie redukcja szkód oznacza wprowadzenie do systemów społecznych terapii substytucyjnych polegających na stosowaniu wobec osób uzależnionych rozmaitych opiatów (najczęściej

metadonu). Są to substancje o działaniu podobnym do środków psychoaktywnych, tzn. np. zaspokajające głód narkotykowy. Nie powodują one jednak w organizmie człowieka takich zniszczeń i jednocześnie pozwalają mu normalnie funkcjonować w społeczeństwie. Przyjmowanie ich odbywa się pod kontrolą personelu medycznego i docelowo prowadzić ma do uwolnienia się od nałogu, gdyż dawki opiatów są sukcesywnie zmniejszane. Opisywany rodzaj terapii od jej początku aż do uwolnienia się od nałogu może jednak trwać latami.

Po trzecie wreszcie są to wszelkie programy mające na celu likwidowanie negatywnych skutków społecznych, takich jak np. rozprzestrzenianie się wirusa HIV. Do tych programów należy prowadzenie działalności związanej z dostępnością dla osób uzależnionych do czystych igieł i strzykawek. Wymiana przyrządów do iniekcji powinna się odbywać nieodpłatnie i w jak największej ilości miejsc. Chodzi tu zwłaszcza o noclegownie dla bezdomnych oraz zakłady karne.

Redukcja szkód a Klinika Prawa na WPIA UW

Od początku ubiegłego roku akademickiego w warszawskiej uniwersyteckiej klinice prawa działa **jedyna w Polsce**, choć niejedyna na świecie, sekcja „Redukcja szkód”. Sekcja ta powstała we współpracy z Helsińską Fundacją Praw Człowieka. Studenci pracujący w niej udzielają pomocy prawnej osobom zażywającym środki psychoaktywne i/lub będącym nosicielami wirusa HIV. W zeszłym roku, podobnie jak ma to miejsce w innych sekcjach, klienci przychodzili ze swoimi problemami prawnymi do kliniki prawa działającej na terenie uniwersytetu. Obecnie studenci udzielają porad w Społecznym Ośrodku ds. AIDS.

Zajęcia w Klinice Prawa na Uniwersytecie Warszawskim prowadzone są w rozmaitych formach. Każdego studenta obowiązuje poza odbywaniem dyżurów i obecnością na cotygodniowym sekcyjnym spotkaniu z koordynatorem także tzw. **seminarium ogólnokliniczne**. Jest to cykliczny cotygodniowy wykład połączonej z dyskusją prelegenta ze słuchaczami. Gośćmi seminarium ogólnoklinicznego są zarówno przedstawiciele zawodów prawniczych, jak i reprezentanci organizacji pozarządowych zajmujących się szeroko pojętą pomocą prawną.

Sekcyjne spotkania z koordynatorem prowadzone są za pomocą przeróżnych metod edukacyjnych. Są to rozmaite warsztaty psychologiczne i merytoryczne mające uczyć i przygotować studentów na spotkania ze specyficzną grupą klientów, jaką są osoby zażywające środki psychoaktywne. Przykładowo aranżowane są scenki, podczas których studenci podejmują klienta

* Absolwent WPIA UW z 2007 r., stypendysta Sokrates-Erasmus na uniwersytecie Viadrina we Frankfurcie (2005–2006), absolwent Szkoły Prawa Niemieckiego na WPIA UW, obecnie słuchacz Podyplomowego Studium Prawa Medycznego, Bioetyki i Socjologii Medycyny WPIA UW oraz asystent w tutejszej klinice prawa, zajmujący się współprowadzeniem zajęć, PR-em itp.

charakterystycznego pod względem zachowania i problemu prawnego dla problematyki redukcji szkód. Ponadto odbywają się symulacje rozpraw przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka, podczas których sekcję dzieli się na mniejsze grupy przygotowujące mowy stron procesu.

W ramach sekcji redukcji szkód organizowane są również spotkania z ciekawymi ludźmi zajmującymi się na co dzień redukcją szkód lub też wprost korzystającymi z jej dobrodziejstw. W zeszłym roku była to *Kasia Malinowska-Sempruch*, światowy lider propagowania idei redukcji szkód, oraz członkowie Stowarzyszenia Zrzeszającego Pacjentów Terapii Matedonowej.

Ponadto Helsińska Fundacja Praw Człowieka ufundowała w zeszłym roku koordynatorowi sekcji i wyróżniającemu się studentowi wyjazd na konferencję Międzynarodowej Federacji Redukcji Szkód (IHRA) do Barcelony, podczas której mieli oni możliwość znacznie poszerzyć swoją wiedzę na ten temat, a także nawiązać cenne międzynarodowe kontakty z osobami zajmującymi się tą problematyką.

W końcu w czasie zajęć sekcyjnych studenci zapoznają się z najważniejszymi aktami prawnymi dotyczącymi redukcji szkód i szeroko pojętym prawem narkotykowego z elementami prawa medycznego. Są to w szczególności Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii wraz ze stosownym rozporządzeniem dotyczącym redukcji szkód oraz najważniejsze konwencje ONZ poruszające tę tematykę. Na samym początku zajęć, jeszcze w październiku, każdy student pracujący w tej sekcji zapoznaje się ze słowniczkiem podstawowych pojęć, z którego wyciąg zamieszcza się poniżej.

Typowe sprawy

Z jakimi sprawami mają do czynienia młodzi adepci prawa w sekcji redukcji szkód? Są to wszelakiego rodzaju problemy prawne, od administracyjnych poprzez cywilne aż po karne. Jeżeli chodzi o sprawy z zakresu prawa cywilnego, porad udziela się najczęściej w sprawach mieszkaniowych lub alimentacyjnych. Nieodosobnione są np. przypadki sprzecznej z prawem odmowy sprzedaży przez pracownika apteki osobie zażywającej narkotyki igły mającej służyć do iniekcji.

Sprawy karne, w których studenci służą swoją pomocą, są bardzo różnorodne, dotyczą rozmaitych materii, od handlu narkotykami przez kradzieże po pobicia i rozboje. Często osoby będące na tzw. głodzie wtedy właśnie wdają się w konflikt z prawem albo stają się ofiarami rozmaitych form przemocy.

Jeżeli zaś chodzi o **sprawy administracyjne**, to i z takimi przychodzi mierzyć się redukującym szkody. Jako przykład może tu posłużyć chociażby problem wyrobienia dowodu osobistego. Osoby zażywające narkotyki często nie mają ani stałego miejsca zameldowania, ani nawet funduszy na uiszczenie opłaty manipulacyjnej za wyrobienie dokumentu.

Słowniczek podstawowych pojęć dotyczących redukcji szkód

AIDS – zespół nabytego niedoboru odporności, końcowe stadium zakażenia HIV, charakteryzujące się wyniszczeniem układu immunologicznego (odpornościowego), co skutkuje zapadalnością na tzw. choroby wskaźnikowe (niektóre formy nowotworów, grzybic, nietypowe zapalenia płuc) mogące skończyć się śmiercią pacjenta.

Detoksykacja – potocznie detoks, sposób leczenia uzależnień polegający na nagłym odstawieniu substancji, od której dana osoba jest uzależniona, w połączeniu z terapią farmakologiczną, a także psychologiczną.

HIV – *Human Immunodeficiency Virus* – wirus wywołujący brak odporności immunologicznej. Jest przenoszony:

- 】 przez krew,
- 】 drogą płciową,
- 】 w mleku matki,
- 】 niekiedy z matki na dziecko.

Leczenie uzależnień – postępowanie zmierzające do zaprzestania stosowania przez pacjenta substancji psychoaktywnych. Leczenie uzależnień obejmuje następujące etapy:

- 】 detoksykacja,
- 】 rehabilitacja,
- 】 oddziaływania postrehabilitacyjne.

Leczenie osób uzależnionych od narkotyków przyjmuje różne postaci w zależności od substancji, która to uzależnienie wywołała. Istnieją trzy główne sposoby leczenia osób uzależnionych:

- 】 terapia substytucyjna – terapia polegająca na zastępowaniu dożylnych narkotyków doustnymi preparatami przepisywanymi przez lekarza,
- 】 terapia ukierunkowana na abstynencję – jej wadą jest wysoki wskaźnik przerywania leczenia,
- 】 terapia poznawczo-behawioralna – uczenie, jak rozpoznawać narkotyki, unikać ich i sobie z nimi radzić – skuteczna w połączeniu z leczeniem farmakologicznym.

(źródło: www.mediweb.pl).

Metadon – lek przeciwbólowy, którego działanie jest zbliżone, ale kilkukrotnie silniejsze od morfiny. Metadon podawany jest doustnie. Sprzedawany jest w formie syropu. Efekt przeciwbólowy leku utrzymuje się 4–8 godzin. Jego długi czas działania wykorzystano w programach leczenia tzw. zespołu abstynencji u osób uzależnionych od narkotyków (głównie heroiny). Terapia polega na zastępowaniu dożylnych narkotyków doustnym preparatem przepisywanym przez lekarza. Preparat ten daje te same efekty farmakologiczne co narkotyki dożylne, jednak jego stosowanie usuwa objawy abstynenckie. W przeciwieństwie np. do heroiny stosowanej dożylnie farmakologiczne działanie doustnego preparatu utrzymuje się ponad dobę. Jego stosowanie pozwala wyeliminować powtarzające się zmiany nastroju – pojawianie się stanu euforii i następującego później „głodu” – które są cechą przyjmowania narkotyku drogą dożylną. Stosując metadon, osoba uzależniona uwalnia się od „głodu” i dzięki temu osłabia się jej motywacja do zażywania narkotyków dożylnych.

Narkotyki – niektóre substancje psychoaktywne, których stosowanie powoduje po pewnym okresie przyjmowania fizyczne uzależnienie.

SIF – *Safe Injection Facilities* – miejsca umożliwiające osobom uzależnionym bezpieczne i higieniczne zażywanie narkotyków. Nierzadko pełnią one jednocześnie funkcję przytułków, udostępniając uzależnionym posiłki, pralnię czy pomoc medyczną.

Terapia metadonowa – metoda leczenia uzależnień narkotykowych przy wykorzystaniu metadonu. Jest to metoda substytucyjna polegająca na zastępowaniu stosowanych narkotyków wspomnianym lekarstwem. Podawanie metadonu odbywa się zazwyczaj w specjalnie do tego celu przygotowanym ośrodku ambulatoryjnym.

www.sklep.beck.pl

Historia klinik prawa

Katarzyna Olechnowicz*

Niniejszy artykuł został napisany, aby przybliżyć historię ruchu klinicznego w Polsce i na świecie, głównie na przykładzie USA i RPA. Wybór tych państw nie był przypadkowy – Stany Zjednoczone zapoczątkowały ideę bezpłatnego poradnictwa i edukacji studentów prawa poprzez praktykę, a system pracy Fundacji Uniwersyteckich Poradni Prawnych inspirowany był modelem funkcjonującym w RPA. Ostatnia część artykułu opisuje powstanie FUPP-u od kuchni. Dzięki pomocy założycieli Fundacji powstał dokładny opis tamtych wydarzeń.

Rys historyczny

Dyskusję o klinikach prawa rozpoczęto już przed I wojną światową. Powodem był fakt, że studenci w toku studiów nie nabywali umiejętności praktycznego zastosowania prawa. Zaczęto rozważać, w jaki sposób umożliwić im praktyczne zastosowanie nabywanej przez nich wiedzy.

Już w 1901 r. A. Lyublinsky w swoich pracach pisał o edukacji prawniczej¹. Jego zdaniem edukacja kliniczna dla młodych prawników miała być wzorowana na akademiach medycznych, gdzie kontakt z żywym pacjentem był i jest czymś normalnym, a wręcz koniecznym, aby ich misja została wypełniona.

Na studiach medycznych młodzi lekarze uczą się i podnoszą swoje umiejętności nie tylko w teorii, ale także w praktyce. Polega to głównie na badaniu pacjentów, diagnozowaniu choroby i leczeniu ludzi. Wszystkie kroki podejmowane podczas tych praktyk są omawiane z profesorami i przez nich zatwierdzane. Ta procedura ma na celu wykluczenie ewentualnych błędów popełnianych przez studentów medycyny. Rozpoczęto debatę, jak wykorzystać ten system w nauczaniu studentów prawa, którym, jak stwierdzono jednoznacznie, niezbędna jest praktyka w kształceniu. W. Rowe w publikacji pod tytułem „Kliniki prawa i dobrze wyedukowani prawnicy – konieczność” nakłaniał do utworzenia poradni prawa na uniwersytecie w Nowym Jorku². Rok przed wyżej wymienioną publikacją, po rozmowach i dyskusji na temat klinik ze Stowarzyszeniem Prawników Stanu Nowy Jork, W. Rowe przekonał ich do wydania rozporządzenia o następującej treści: „Każdy wydział prawa powinien uznać poważną pracę poradnianą, wykonywaną przez środowiska pomocy prawnej oraz inne organy, za część swojego programu nauczania jako pełnoprawny przedmiot studiów”³. Inicjatorom takiej metody nauczania chodziło o utworzenie nowej jakości edukacji prawnej, dającej studentom szansę na lepsze przygotowanie do zawodu prawnika.

W Polsce po raz pierwszy problem zauważył Czesław Znamierowski w swoim artykule z 1936 r.⁴, w którym zwrócił uwagę na fakt, że wymiar sprawiedliwości w naszym kraju nie jest doskonały, przez co cierpią najubożsi. Rozwiązaniem zaproponowanym przez niego były poradnie uniwersyteckie, które nie miałyby pełnić jedynie roli instytucji pomocowych, ale przede wszystkim służyć jako pomoc dydaktyczna w nauczaniu studentów.

Historia klinik prawa na świecie na wybranych przykładach

W Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej działalność klinik prawa rozwijała się najbardziej dynamicznie. Kliniki prawa swój formalny początek miały na mieszczącym się w stanie Illinois Uniwersytecie Północnozachodnim w 1919 r. Ówczesny dziekan John Wigmore nalegał na to, aby studenci prawa mieli styczność nie tylko z teorią, ale również z praktyką. Uważał on, że **praktyka powinna być nieodłącznym elementem studiów i że studenci powinni być przygotowani na to, jak wygląda zawód adwokata**. Uważał również, że konieczne jest utworzenie ciała złożonego z prawników, które w całości poświęci się pomocy prawnej.

Pierwszy program kliniczny stworzony przez Wigmore'a składał się z dwóch elementów – zajęć seminaryjnych oraz pracy w terenie. Te drugie obejmowały 35 godzin nadzorowanych porad prawnych. Chciał on również wprowadzić oceny za kliniczną aktywność, jednak ciało pedagogiczne mocno się temu sprzeciwiło i uznało, że najlepszym systemem oceniania będą dotychczasowe egzaminy. Podejście samych studentów było różne. Jedni uważali, że jest to bardzo ciekawe i pouczające doświadczenie, inni natomiast, że jest to strata czasu, który mogli przeznaczyć na naukę⁵.

Największy rozwój nieodpłatnego poradnictwa świadczonego przez studentów w USA przypadł na lata 60. Spowodowany był potrzebami ówczesnego społeczeństwa, którym studenci chcieli sprostać i tym samym pomagać ludziom tej pomocy najbardziej potrzebującym. Swoją działalnością pragnęli pomóc

* Autorka jest absolwentką WSHiP im. R. Łazarskiego w Warszawie, od 2004 r. związana jest z ruchem klinicznym, na początku jako uczestnik i koordynator SPP na rodzimej uczelni, obecnie współpracownik FUPP-u.

¹ A. Lyublinsky, About Legal Clinics, Journal of Ministry of Justice (Rosja), styczeń 1901 r., cyt. za: Studencka Poradnia Prawna. Idea. Organizacja. Metodologia, Fundacja Uniwersyteckich Poradni Prawnych, Warszawa 2005, s.30.

² W.V. Rowe, Legal Clinics and Better Trained Lawyers – A Necessity, 11 Illinois Law Review 591 1917 r., cyt. za: Studencka Poradnia Prawna. Idea. Organizacja. Metodologia, Fundacja Uniwersyteckich Poradni Prawnych, Warszawa 2005, s. 30.

³ E. Rekosh, K.A. Buchko, V. Terzieva, Pursing the Public Interest. A handbook for legal Professionals and Activists, Columbia Law School, New York 2001, rozdział 7.

⁴ Artykuł C. Znamierowski, Poradnie prawnicze [w:] O naprawie studiów prawniczych, przedruk artykułu opublikowanego w Gazecie Polskiej z 4.10.1936 r., cyt. za: Studencka Poradnia Prawna. Idea. Organizacja. Metodologia, Fundacja Uniwersyteckich Poradni Prawnych, Warszawa 2005, s. 13.

⁵ T.F. Geraghty, Legal Clinics and the better trained lawyer (redux), A history of clinical education at Northwestern, Northwestern University 2006.

ubogim w ochronie ich praw. Poradnie zatem powstawały także z potrzeby chwili, a nie tylko z konieczności rozwinięcia celów edukacyjnych wydziałów prawa.

Na początku kliniki borykały się z problemami finansowymi, jednak w 1959 r. kryzys ten został zażegnany dzięki Fundacji Forda, której członkowie zauważyli potencjał edukacyjny, jaki drzemał w klinikach prawa, i postanowili wesprzeć na tym polu poradnie. Kolejnym krokiem poczynionym przez Fundację było utworzenie w 1965 r. **Rady ds. Edukacji Klinicznej i Odpowiedzialności Zawodowej (Council of Legal Education and Professional Responsibility – CLERP)**⁶, której głównym zadaniem było przydzielanie środków finansowych poradniom prawnym. Rada jednak zakończyła swoją działalność w 1978 r., a kolejną instytucją, która zajęła się finansowaniem poradni, było ministerstwo edukacji. Obie te placówki przyczyniły się do znaczącego rozwoju klinik dzięki środkom, jakie na nie przeznaczyły. W efekcie po tym, jak edukacja kliniczna zaczęła dawać znaczące wyniki, fundusze na ten cel znalazły miejsce w budżetach uniwersyteckich. Rozwój klinik prawa na przestrzeni jednego wieku wskazuje, że ta z początku studencka działalność *pro bono* przeistoczyła się w podstawowy element nauczania prawnego. Obecnie ceniona za istotne walory edukacyjne działalność ma miejsce niemalże na każdym uniwersytecie w Stanach Zjednoczonych i zakorzeniła się w programie nauczania. **Szkoły prawa w Stanach akredytowane są przez Amerykańskie Stowarzyszenie Prawników (American Bar Association)**. ABA w swoich standardach akredytacyjnych oświadcza, że: „Szkoła prawa powinna oferować w swoim podstawowym programie adekwatne możliwości dla wszystkich studentów w związku z kształceniem ich profesjonalnych umiejętności; zapewnienie rzeczywistych klientów lub innego praktycznego życiowego doświadczenia. Realizacją mogą być kliniki lub zewnętrzne praktyki. Szkoła prawa nie musi proponować tego rodzaju doświadczenia wszystkim studentom”⁷. Widać więc, że prawnicza edukacja kliniczna stała się niejako wymogiem, który postawiono szkołom prawa w USA. Po wdrożeniu klinik prawa w system edukacyjny studentów prawa w USA idea ta szybko się rozprzestrzeniła na inne kontynenty. **Dla Polski** ważnym wzorem jest i była Republika Południowej Afryki, skąd został zaczerpnięty model funkcjonowania Fundacji Uniwersyteckich Poradni Prawnych.

W Republice Południowej Afryki kliniki prawa są nazywane **biurami**. Działają w nich studenci prawa pod nadzorem wykwalifikowanych prawników. Ich celem jest udzielanie darmowych porad prawnych ubogim członkom społeczeństwa. Studenci od samego początku swojej działalności mają styczność z żywym klientem i pomagają mu w realnych problemach.

W 1973 r. w RPA na Uniwersytecie Natal odbyła się pierwsza międzynarodowa konferencja dotycząca klinik prawa, na której zwrócono uwagę na fakt, że na świecie, w wielu krajach, istnieją już takie placówki, a w RPA działają jak dotąd tylko dwie: na Uniwersytecie Witwatersrand (poradnia zarządzana przez nauczycieli akademickich) oraz na Uniwersytecie Cape Town (prowadzona przez studentów). Po zakończeniu konferencji we wrześniu została utworzona trzecia klinika – na Uniwersytecie Natal. Instytucja kliniki prawa stawała się coraz powszechniejsza w RPA i w 1982 r. większość z 21 istniejących wtedy uniwersytetów posiadających wydział prawa stworzyła swoje kliniki. W 1987 r. zostało powołane do życia **Stowarzyszenie Uniwersyteckich Instytucji Pomocy Prawnej (Association of University Legal Aid Institution – AULAI)**, którego członkami były działające w tamtym okresie poradnie prawne. Rok później

członkowie *Attorneys' Fidelity Fund* przekonali się o walorach edukacyjnych poradni prawnych i zgodzili się je finansować oraz zapewнили wynagrodzenia dla ich dyrektorów. Oprócz tego poradnie te musiały dostać akredytację lokalnych rad adwokackich, aby mogły działać na danym terenie. W późniejszym okresie został założony, dzięki wsparciu finansowemu Fundacji Forda, AULAI TRUST. Jest to specjalny fundusz zarządzany przez stowarzyszenie AULAI w celu zbierania funduszy i redystrybucji ich na rzecz klinik prawa RPA.

Większość poradni w RPA skupia się na ogólnej pomocy dla biednych ludzi. Jednak niektóre obszary prawne, takie jak rozwody czy ubezpieczenia samochodowe, zostały wyłączone spod ich specjalizacji przez rady adwokackie. Od początku wiele spraw dotyczyło prawa pracy (przede wszystkim nieprawidłowe zwolnienia, ubezpieczenia bezrobotnych czy odszkodowania za odniesione rany), praw konsumenta (wadliwe produkty, lichwiarstwo, przejmowanie długów), prawa zwyczajowego (przede wszystkim prawa kobiet) oraz prawa karnego. Podczas sporów dotyczących dyskryminacji rasowej wiele uniwersyteckich klinik prawa brało udział w sprawach dotyczących praw obywatelskich, w tym dotyczących brutalności policji, długiego przetrzymywania aresztantów bez procesu czy innych łamiących fundamentalne prawa człowieka zachowań.

Przemiany demokratyczne w RPA w kwietniu 1994 r. niewiele zmieniły w zakresie działalności poradni prawnych. Uniwersyteckie kliniki prawa nadal zajmowały się problemami prawnymi ludzi ubogich, a kilka klinik wyspecjalizowało się wyłącznie w prawie konstytucyjnym. **Obecnie na uniwersytecie w Natal istnieje klinika prawa, której specjalnością są prawa kobiet i dzieci, postępowania administracyjne oraz sprawy związane z zakażeniem wirusem HIV.** Większość poradni nadal zajmuje się jednak ogólnymi problemami. Poza tym ich kompetencje zostały poszerzone i mogą zajmować się większą ilością spraw dzięki mniejszym restrykcjom nakładanym przez środowiska prawnicze. Została wprowadzona również możliwość odbywania praktyk i zajęć przez kandydatów na adwokatów w akredytowanych klinikach⁸.

Kliniki z Republiki Południowej Afryki z poradniami w Polsce łączą konieczność ułatwiania dostępu do prawa tym grupom społecznym, które bez ich pomocy mogłyby nie poradzić sobie w zetknięciu z wymiarem sprawiedliwości. Pomoc prawna studentów zarówno w RPA, jak i w Polsce jest bardzo potrzebna zwłaszcza ze względu na rolę społeczną, jaką odgrywają. Aspekt edukacyjny działalności klinik prawa, który jest priorytetem w USA, w naszych krajach zszedł na dalszy plan. Amerykański model nauczania studentów poprzez praktykę nie będzie możliwy do wprowadzenia, dopóki nie zostanie uregulowana kwestia dostępu do nieodpłatnej pomocy prawnej, a studenci nie będą czuli się zobowiązani do pomocy jak największej liczbie obywateli.

W Ameryce Łacińskiej poradnie prawne funkcjonują już od kilkudziesięciu lat, jednak tamtejsze poradnictwo charakteryzował brak stałej opieki merytorycznej nad studentami, przez co pomoc świadczona przez studentów była słabej jakości⁹. Obecnie przy zaangażowaniu Fundacji Forda i *Open Society Justice Initiative*

⁶ E. Rekosh, K.A. Buchko, V. Terzieva, *op. cit.*

⁷ ABA Standards for Legal Education, art. 302 pkt c.

⁸ D. Mcquoid-Mason, *Legal Aid and Street Law Clinics in South Africa*, University of Natal, Durban, 2002.

⁹ R. Wilson, *Three Law Schools Clinics in Chile, 1970–2000, Innovation, Resistance and Conformity In the Global South*, 8 *Clinical Law Review* 801 (2002), tłumaczenie I. Gajewska-Kraśnicka, *Źródła ruchu klinicznego w systemie wyższej edukacji prawniczej [w:] Studencka Poradnia Prawna. Idea. Organizacja. Metodologia*, Fundacja Uniwersyteckich Poradni Prawnych, Warszawa 2005, s. 32.

udało się udoskonalić działające tam poradnie, dzięki czemu staranniej są dobierane sprawy i zapewniona została odpowiednia opieka merytoryczna, co powoduje, że praca studentów przebiega bardziej efektywnie.

System nauczania klinicznego rozwija się także w innych państwach, takich jak: Chiny (utworzono tam *Chinese Clinical Legal Educators Committee*, organizację wspieraną przez Fundację Forda), Wielka Brytania i inne kraje wspólnoty *Commonwealth*, w tym zwłaszcza Indie, Australia i Kanada. Ponadto od początku lat 90. kliniki prawa zaczęły lawinowo powstawać w całej Europie Środkowo-Wschodniej oraz na terenie byłych republik ZSRR.

Historia klinik prawa w Polsce

Historia klinik prawa w Polsce sięga drugiej połowy lat 90. (patrz uwaga wyżej na temat projektów polskich w dwudziestolecie międzywojennym). Sama nazwa wzięta się z amerykańskiego *legal clinics*, co jednak nie było do końca trafnym tłumaczeniem. Powodem tego był fakt, że dosłowne tłumaczenie na język polski angielskiego słowa *clinic* (czyli *klinika*), oznacza miejsce, w którym człowiek się leczy, nie zaś radzi, jak się leczyć. Ze względu na tę różnicę przez pewien czas brano pod uwagę zmianę tej nazwy – stąd powstały uniwersyteckie (na uczelniach państwowych) bądź studenckie (w prywatnych placówkach edukacyjnych) poradnie prawne. W projekcie ustawy o dostępie do pomocy prawnej¹⁰ zaproponowano pewne ujednoczenie terminologiczne, proponując nazwać kliniki – **akademickimi poradniami prawnymi**. Wydaje się jednak, że znaczenie to jest zawężające i nie obejmuje swoim zakresem innych programów praktycznego nauczania prawa, takich jak program „prawo na co dzień” (ang. *street law*) czy symulacja rozpraw sądowych (ang. *moot courts*), które są nieodzownym elementem edukacji studentów poprzez praktykę. Na dzień dzisiejszy nazwa uniwersytecka poradnia prawna stosowana jest zamiennie z nazwą klinika prawa.

Powszechnie przyjmuje się, że **pierwsza poradnia w Polsce** powstała na Uniwersytecie Jagiellońskim w październiku 1997 r., jednak już wcześniej na wielu uczelniach działały (w tym także na Uniwersytecie Warszawskim) studenckie biura porad (udzielano tam porad wyłącznie studentom, ale pracę tych biur często nadzorowali także pracownicy naukowi i prawnicy praktycy).

Sam pomysł przeniesienia idei klinik prawa do Polski związany był z doświadczeniami, jakie zdobyli polscy nauczyciele akademicy podczas wizyt w Stanach Zjednoczonych. Należeli do nich: dr hab. *Monika Płatek* i prof. *Eleonora Zielińska* z Uniwersytetu Warszawskiego, prof. *Leonard Etel* z Białegostoku, prof. *Maria Szewczyk* i prof. *Fryderyk Zoll* z Uniwersytetu Jagiellońskiego, prof. *Maria Dragun-Gertner* i dr *Ewa Bagińska* z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu czy prof. *Małgorzata Król* z Łodzi. W czasie wizyt naukowych mieli oni możliwość obserwowania, jak funkcjonują kliniki prawa, i po powrocie, niezależnie od siebie, postanowili ideę tę wdrożyć w Polsce.

Pojawiły się jednak dwa problemy, a mianowicie – kto miałby zająć się pracami nad stworzeniem poradni oraz jak zdobyć fundusze na ich działalność. Problem finansowania został szybko rozwiązany, ponieważ z pomocą przyszła najpierw Fundacja Forda, a następnie Fundacja im. Stefana Batorego. Drugi problem udało się także szybko przezwyciężyć, ponieważ pomysł ten został bardzo ciepło przyjęty przez studentów i, co było dotychczas niespotykane na taką skalę w innych krajach, kliniki zaczęły

powstawać przy ogromnym zaangażowaniu właśnie studentów, w tym zwłaszcza studentów zrzeszonych w **European Law Student's Association** (ELSA).

ELSA to stowarzyszenie założone 4.5.1981 r. z inicjatywy studentów z Polski, Austrii, Węgier i RFN. Realizuje trzy podstawowe programy, z czego jednym z nich jest działalność naukowa (ang. *Academic Activities*). W ramach tej właśnie sekcji ELSA rozpoczęła wdrażanie klinik prawa w Polsce.

W listopadzie 1996 r. w Krakowie zorganizowano pierwszą konferencję poświęconą w dużej mierze idei klinicznego nauczania prawa. Organizację konferencji wsparła ambasada amerykańska i polskie biuro Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Wiosną 1997 r. *Filip Czernicki*, ówczesny prezes ELSA Warszawa, podczas innej konferencji poświęconej reformie edukacji prawniczej organizowanej tym razem przez ELSA, rozmawiał z jednym z prelegentów, amerykańskim profesorem i sędzią z Teksasu, który opowiedział mu o istocie poradni prawnych. W rozmowie tej uczestniczyła również *Katarzyna Iwaniuk*, ówczesna prezes ELSA Poland, i tak postanowiono, że ELSA powinna zaangażować się w rozwój klinik prawa w Polsce.

Równoległe na **Uniwersytecie Jagiellońskim** trwały już przygotowania do powstania kliniki prawa, która rozpoczęła działalność 1.10.1997 r. Z modelu amerykańskiego został przyjęty sposób pracy kliniki, a mianowicie to, że **studenci pracują pod nadzorem pracowników naukowych, udzielając porad prawnych osobom niezamożnym**. Głównym celem działania poradni była edukacja studentów, jednak ze względu na problem braku dostępu do pomocy prawnej w Polsce z czasem nie mniej ważnym priorytetem stała się pomoc ludziom.

W tym samym czasie na **Uniwersytecie Warszawskim** niezależnie od siebie profesor *Eleonora Zielińska* oraz *Filip Czernicki* dążyli do stworzenia poradni prawnej. Gdy się spotkali, uznali, że łącząc siły, mają większą szansę na powodzenie. Poradnia rozpoczęła swoją działalność na początku 1998 r., będąc tym samym drugą poradnią w Polsce. Przez dłuższy czas nie posiadała ona biura. Szkolenia co prawda odbywały się na terenie uczelni, ale klienci przyjmowani byli w zaprzyjaźnionych organizacjach pozarządowych, takich jak Helsińska Fundacja Praw Człowieka czy Centrum Praw Kobiet. Po jakimś czasie Klinice Prawa UW udało się pozyskać dofinansowanie z Fundacji Forda. Dzięki niemu poradnia została wyposażona w odpowiedni sprzęt i mogła otworzyć w pełni funkcjonalne biuro.

Wiosną 1998 r. Zarząd ELSA postanowił napisać wniosek grantowy do Fundacji im. S. Batorego o utworzenie poradni prawnych w Warszawie, Białymstoku, Lublinie, Rzeszowie i Toruniu. Fundusze zostały przyznane i na przełomie lat 1998/1999 Fundacja Batorego utworzyła Program edukacji prawnej, w którego ramach grant był realizowany. Warto również zaznaczyć, że do tej pory poradnie w Poznaniu, Toruniu i Rzeszowie mają ścisły związek z ELSA, tj. stroną administracyjną działalności poradni zajmują się jej członkowie.

Przełomowym momentem dla klinik był maj 1998 r., kiedy to odbyła się konferencja zorganizowana przez ELSA w Szczecinie, dotycząca edukacji prawniczej i utworzenia uniwersyteckich poradni prawnych. Była ona połączona z Ogólnopolskim Zjazdem Dziekanów Wydziałów Prawa i Ogólnopolskim Zjazdem Zrzeszenia Prawników Polskich. Ponieważ główną obawą przed

¹⁰ Autopoprawka do projektu ustawy o dostępie do nieodpłatnej pomocy prawnej przyznawanej przez państwo osobom fizycznym, z uzasadnieniem (wersja z 2.8.2006 r. oraz z 15.3.2007 r. przyjęta przez Radę Ministrów 11.4.2007 r., druk sejmowy Nr 29).

utworzeniem klinik była negatywna opinia dziekanów uczelni, spotkanie to umożliwiło młodym działaczom propagowanie nowego projektu. Podczas konferencji przedstawiono dziekanom wszystkie zalety związane z uruchomieniem tego nowatorskiego programu, co spowodowało, że przychylniej patrzyli oni na inicjatywę studentów, co więcej, w wielu przypadkach zdecydowali się także uczestniczyć w finansowaniu ich działania. Niezaprzeczalnie zjazd w Szczecinie zaowocował szybszym rozwojem ruchu klinicznego w Polsce¹¹.

Obecnie program poradni prawnych został wprowadzony w Polsce na wszystkich uczelniach wyższych posiadających wydziały prawa, a pomoc prawna studentów z 25 klinik obejmuje beneficjentów z 15 dużych miast i ich okolic, tj. Krakowa, Warszawy, Białegostoku, Torunia, Lublina, Szczecina, Poznań, Łodzi, Gdańska, Olsztyna, Rzeszowa, Wrocławia, Katowic, Słubic i Opola.

Historia powstania Fundacji Uniwersyteckich Poradni Prawnych

Z czasem zaistniała potrzeba stworzenia instytucji, która zajęłaby się finansowaniem działalności klinik prawa na terenie Polski i wzmacniałaby współpracę pomiędzy UPP oraz zadbała o wpisanie poradni do systemu prawnego. W 1998 r. odbył się zjazd krajowy ELSA Poland, na którym postanowiono o jej utworzeniu. Osobami, które miały się zająć jej pracami, była *Małgorzata Nesterowicz* i *Filip Czernicki*. Doradzający ELSA w owym czasie prof. *Edwin Rekosh* (dyrektor *Public Interest Law Initiative* oraz profesor na Columbia University) stwierdził jednak, że jest za wcześnie, aby tworzyć takie ciało, i po konsultacji z nim pomysł ten odłożono nieco w czasie.

Na przełomie lat 1999/2000 odbywały się w Warszawie kolejne spotkania przedstawicieli klinik prawa, dotyczące planów rozwoju, finansowania, ale i takich problemów jak ochrona danych osobowych klientów poradni. Podczas jednego z takich spotkań podjęto decyzję, że nadszedł odpowiedni moment, aby powołać do życia fundację. Pod koniec 2001 r. i na początku 2002 r. *Filip Wejman* i zespół Uniwersyteckiej Poradni Prawnej Uniwersytetu Jagiellońskiego przygotował projekt statutu fundacji. W grudniu 2001 r. *Filip Wejman* z *Izabelą Kraśnicką* i *Filipem Czernickim* uczestniczyli w wizycie studyjnej w Republice Południowej Afryki w celu zaobserwowania, jak kliniki prawa tam funkcjonują oraz jak działa AULAI. Wyjazd zorganizowała *Public Interest Law Initiative*¹² ze środków pochodzących od Fundacji Forda. Na podstawie doświadczeń z RPA opracowano strategię dalszego rozwoju klinik prawa w Polsce. W styczniu 2002 r. odbyły się negocjacje dotyczące statutu. Wzięli w nich udział przedstawiciele wszystkich klinik i innych organizacji zajmujących się wspieraniem poradnictwa prawnego w Polsce, a w lutym została wybrana rada Fundacji, zarząd i uchwalono statut. **Fundację zarejestrowano 3.6.2002 r.** Biorąc przykład z RPA, stworzono standardy działań, które są podstawą do weryfikacji działalności poradni i podstawowym kryterium przyznawania środków finansowych. Już w pierwszym roku działalności FUPP realizowano cele bezpośrednio związane z pomocą merytoryczną i finansową

poradni. Efektem zdobycia funduszy na działalność kliniczną było sfinansowanie w 2003 r. **I Ogólnopolskiej Konferencji Uniwersyteckich Poradni Prawnych**. Od tego roku, regularnie w kwietniu i październiku, odbywa się spotkanie przedstawicieli klinik, których głównym celem jest wymiana doświadczeń i dążenie do polepszenia jakości świadczonych usług oraz poszerzenie wiedzy ich uczestników poprzez szkolenia tam się odbywające. Konferencje te służą również integracji nie tylko polskich klinik prawa, ale również tych działających za granicą. W 2003 r. **Fundacja wydała pierwszy w kraju podręcznik** do klinicznego nauczania prawa, przeprowadziła konkurs grantowy dla klinik, które spełniają standardy, oraz uruchomiła portal www.fupp.org.pl. Należy również zwrócić uwagę, że przez wszystkie lata swej działalności Fundacja była koordynatorem wizyt gości zagranicznych, między innymi z USA, Rosji, Ukrainy, Czech, Chin, Czarnogóry czy Japonii.

Fundacja Poradni Prawnych za swą działalność otrzymała kilka nagród, między innymi wyróżnienie w konkursie *Pro Publico Bono* czy tytuł mecenasa Edukacji Prawniczej w latach 2006 i 2007. FUPP sama również jest organizatorem prestiżowego konkursu Prawnik *Pro Bono* – jego piąta już edycja odbyła się w 2008 r. – w którym nagradzana jest aktywność i zaangażowanie prawników w działalność *pro bono*.

W roku akademickim 2006/2007 FUPP podjęła się kontynuacji publikowania czasopisma „Klinika”, wydawanego wcześniej przez Uniwersytecką Poradnię Prawną Uniwersytetu Jagiellońskiego. Z kolei w 2007 r. Fundacja rozpoczęła realizację nowego programu – Centrum *Pro Bono* – którego celem jest zbudowanie formuły stałej współpracy pomiędzy kancelariami prawnymi oferującymi bezpłatnie swoje usługi a organizacjami pozarządowymi, które takiej bezpłatnej pomocy prawnej potrzebują. Dzięki tej inicjatywie promowana jest działalność *pro bono* wśród prawników, a organizacje pozarządowe mają możliwość bezpłatnego uzyskania pomocy profesjonalnego prawnika.

Podsumowanie

Dzięki działaniom inicjowanym przez Fundację kliniki stają się coraz silniejsze, a ich idea coraz bardziej znana w Polsce. Funkcjonowanie organizacji, które świadczą pomoc prawną *pro bono*, jest bardzo potrzebne, szczególnie w kraju, w którym system dostępu do pomocy prawnej nie przyznaje obywatelom prawa do bezpłatnej pomocy prawnej na etapie przed sądowym. FUPP, realizując swój program, ma szansę wspomóc działalność klinik, które edukują nowe pokolenia prawników, a jednocześnie wspiera cel społeczny poradni informujących obywateli o ich prawach.

Całość materiału oparta na wywiadzie z *Filipem Czernickim*, prezesem Fundacji Uniwersyteckich Poradni Prawnych z maja 2008 r.

¹¹ *F. Czernicki*, Fundacja Uniwersyteckich Poradni Prawnych – droga do powołania, cel oraz opis działań, [w:] *Studencka Poradnia Prawna. Idea. Organizacja. Metodologia*, Fundacja Uniwersyteckich Poradni Prawnych, Warszawa 2005, s. 238.

¹² Obecnie *Public Interest Law Institute*, www.pili.org.

www.fupp.org.pl

Działalność *pro bono* polskich kancelarii nabiera rozpędu

Julia Kluczyńska*

W grudniu mija 12 miesięcy od czasu otwarcia Centrum Pro Bono¹ – nowego programu Fundacji Uniwersyteckich Poradni Prawnych. Za pośrednictwem Centrum Pro Bono już prawie 100 prawników z 16 polskich kancelarii pomogło 42 organizacjom pozarządowym i przepracowało około 220 godzin *pro bono*. Autorka – koordynator Centrum Pro Bono i dyrektor biura Fundacji Uniwersyteckich Poradni Prawnych – w artykule przedstawia sam projekt i pisze o sukcesach i trudnościach związanych z działalnością *pro bono*.

Tytułem wstępu

Centrum Pro Bono to innowacyjny program polegający na pośrednictwie pomiędzy kancelariami prawnymi a organizacjami *non profit* w zakresie bezpłatnej pomocy prawnej. Sprawy zgłaszane są przez organizacje pozarządowe a następnie, po ich weryfikacji i opracowaniu, koordynator Centrum proponuje ich prowadzenie współpracującym z Centrum Pro Bono kancelariom.

Za pośrednictwem Centrum Pro Bono kancelarie pomogły już 42 organizacjom *non profit* potrzebującym profesjonalnej pomocy prawnej. Pośrednictwo w udzielaniu porad prawnych jest podstawową sferą działalności Centrum Pro Bono. Organizuje ono również wykłady o prawie adresowane do osób zarządzających organizacjami *non profit*, prowadzone przez prawników ze współpracujących z Centrum kancelarii. Dzięki zaangażowaniu 18 kancelarii prawnych Centrum Pro Bono udało się zainicjować działalność nieformalnej grupy ekspertów przygotowujących projekt, którego celem jest zniesienie podatku VAT od bezpłatnej pomocy prawnej.

Przez 11 miesięcy działalności 16 współpracujących z Centrum Pro Bono kancelarii poświęciło łącznie na pracę *pro bono* około 220 godzin. Przyjmując, że godzina pracy prawnika w tych kancelariach kosztuje co najmniej 100 euro, ta czteromiesięczna praca ma rynkową wartość co najmniej 22 000 euro, które za pośrednictwem Centrum Pro Bono trafiły do sektora organizacji *non profit*.

Kto pomaga?

Na współpracę z Centrum zdecydowało się już **16 kancelarii**, w tym: Chadbourne & Parke, Clifford Chance, Dewey & LeBoeuf, Gide Loyrette Nouell, Hogan & Hartson, Kuczek, Maruta i Wspólnicy, Leśnodorski Ślusarek i Partnerzy, Linklaters, Kancelaria Prawna Małgorzaty Supery, Salans, Softysiński, Kawecki, Szlęzak, Weil, Gotshal & Manges, White & Case, Wierzbowski Eversheds, Woźniak Kocur oraz firma doradcza Ernst & Young.

Większość kancelarii, które zdecydowały się na współpracę z Centrum Pro Bono, to biura kancelarii międzynarodowych. Ich zainteresowanie działalnością *pro bono* najprościej można tłumaczyć tym, że polityka globalna tych firm wyznacza wysokie standardy społecznego zaangażowania. Powyższe stwierdzenie

jest prawdziwe, acz powierzchowne. W zdecydowanej większości firm współpracujących z Centrum Pro Bono zaangażowanie społeczne to owoc osobistych starań konkretnych osób – charyzmatycznych pracowników lub partnerów. **Stopniowo dołączają do nas też kancelarie polskie**, w tym kancelarie Kuczek Maruta i Wspólnicy, Leśnodorski Ślusarek i Wspólnicy, kancelaria prawna mec. Małgorzaty Supery, Softysiński Kawecki Szlęzak oraz kancelaria Woźniak Kocur.

Centrum Pro Bono przyjmuje sprawy z dziedziny, w których specjalizują się kancelarie prawne, a przyjmowane sprawy dotyczą zarówno prostych konsultacji umów cywilnoprawnych, pytań podatkowych, wewnętrznych spraw korporacyjnych organizacji pozarządowych, jak i trudnych zagadnień związanych z ochroną praw własności intelektualnej czy zamówień publicznych. Dzięki temu prawnicy dzielą się z organizacjami *non profit* wiedzą w dziedzinach, w których się specjalizują, a organizacje korzystają z pomocy prawnej na najwyższym poziomie.

Dlaczego warto pomagać organizacjom pozarządowym?

Już od kilkunastu lat obserwujemy wzrost aktywności społecznej realizowanej m.in. w formie organizacji pozarządowych, w tym głównie fundacji i stowarzyszeń. W tej formie obywatele, nie czekając na pomoc państwa, sami podejmują próby rozwiązywania wielu ważnych problemów społecznych, w tym przykładowo wyrównywania szans, edukacji, rehabilitacji osób niepełnosprawnych, opieki nad osobami starszymi i chorymi. Obecnie w Polsce **istnieje ponad 50 000 organizacji pozarządowych**, które funkcjonują w bardzo trudnym otoczeniu prawnym, a zdecydowana większość z nich nie ma środków na skorzystanie z usług prawników na zasadach komercyjnych. Organizacje pozarządowe rozsiane są po całym kraju i z tego względu zapraszamy do współpracy kancelarie z całej Polski.

Wsparcie samorządów

Warto przypomnieć, że również samorządy zawodowe prawników coraz wyraźniej eksponują potrzebę działalności *pro bono*.

* Autorka jest prawnikiem, specjalizuje się w prawie fundacji i stowarzyszeń. Pracuje jako koordynator Centrum Pro Bono i dyrektor biura Fundacji Uniwersyteckich Poradni Prawnych.

¹ Centrum Pro Bono zostało zainicjowane na spotkaniu nt. działalności prawników *pro publico bono*, które odbyło się w lipcu 2007 r. w Trybunale Konstytucyjnym. Centrum Pro Bono funkcjonuje jako program prowadzony przez Fundację Uniwersyteckich Poradni Prawnych i finansowane jest przez Instytut Spraw Publicznych ze środków Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności w ramach programu „Obywatel i prawo IV”.

Podczas IX Zjazdu Adwokatury przyjęto uchwałę², która wyraża uznanie dla adwokatów honorowo świadczących pomoc prawną potrzebującym i wprost wzywa pozostałych adwokatów, aby dobrowolnie i honorowo świadczyli pomoc prawną. Podobnie Krajowa Rada Radców Prawnych podejmuje działania w celu wspierania i popularyzowania działalności *pro bono* wśród radców prawnych poprzez m.in. nagradzanie prawników pracujących *pro bono* w konkursie Kryształowe Serce.

Ponadto Naczelna Rada Adwokacka wraz z Krajową Radą Radców Prawnych patronują konkursowi Prawnik Pro Bono Roku organizowanego przez Fundację Uniwersyteckich Poradni Prawnych oraz dziennik „Rzeczpospolita”.

Barierzy

Najpoważniejszą barierą w rozwoju pomocy *pro bono* w Polsce są obowiązujące przepisy podatkowe i ich wykładnia prezentowana przez organy podatkowe. Najpoważniejszym źródłem problemów związanych ze świadczeniem bezpłatnej pomocy prawnej jest niewątpliwie art. 8 ust. 2 ustawy z 11.3.2004 r. o VAT³. Zgodnie z interpretacją tego przepisu przyjmowaną przez organy podatkowe, osoby i kancelarie świadczące pomoc prawną *pro bono* są obowiązane do odprowadzania podatku VAT od świadczonych nieodpłatnie usług. W oczywisty zatem sposób obowiązujący system prawny nie tylko nie zachęca, a wręcz powstrzymuje wielu prawników i kancelarie od rozbudowywania dotychczasowej działalności *pro bono*.

W sprawie wyłączenia bezpłatnej pomocy prawnej z opodatkowania podatkiem VAT wielokrotnie wypowiadał się również Rzecznik Praw Obywatelskich oraz organizacje pozarządowe, w tym przede wszystkim Helsińska Fundacja Praw Człowieka. Na konsekwencje opodatkowania podatkiem VAT bezpłatnej pomocy prawnej zwracają również uwagę organy samorządu zawodowego prawników, w tym przede wszystkim Krajowa Rada Radców Prawnych oraz Naczelna Rada Adwokacka, wskazując na konieczność wystąpienia z inicjatywą ustawodawczą zmierzającą do zniesienia obciążeń podatkowych związanych z nieodpłatnym świadczeniem pomocy prawnej.

Z tego względu **Centrum Pro Bono zainicjowało nieformalną grupę ekspertów reprezentujących największe polskie kancelarie, która przygotowała projekt nowelizacji ustawy o VAT w zakresie nieodpłatnej pomocy prawnej**. W listopadzie Centrum Pro Bono zaprezentowało propozycję nowelizacji posłom i członkom Komisji Sejmowej „Przyjazne Państwo”. Za szczególnie ważny głos uznajemy poparcie, którego udzieliła nam Krajowa Rada Radców Prawnych reprezentowana przez prezesa Macieja Bobrowicza oraz Naczelna Rady Adwokacka. Projekt poparło również środowisko pozarządowe, w szczególności Fundacja im. Stefana Batorego, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Ogólnopolska Federacja Organizacji Pozarządowych, Federacja Organizacji Służebnych Mazowia, Związek Biur Porad Obywatelskich oraz Stowarzyszenie Interwencji Prawnej.

Działalność *pro bono* – morze możliwości

Coraz więcej kancelarii prawnych jest również zainteresowanych litygacją strategiczną, o czym świadczy rosnące zaangażowanie największych polskich firm prawniczych w Program Spraw Precedensowych prowadzony przez Helsińską Fundację Praw Człowieka. Na stałą współpracę z Programem zdecydowało się już kilkanaście kancelarii prawnych oraz kilkudziesięciu prawników.

Centrum Pro Bono i Program Spraw Precedensowych to dwa niezależne od siebie projekty, które oferują kancelariom kompleksowy dostęp do ważnych społecznie zagadnień prawnych. Podczas gdy Program proponuje kancelariom prowadzenie litygacji strategicznej w sprawach o znaczeniu systemowym, Centrum zapewnia kancelariom dostęp do listy zagadnień z zakresu prawa materialnego, z której kancelarie mogą wybrać interesującą je sprawę w zależności od ich bieżących możliwości i specjalizacji.

Niektóre kancelarie tworzą własne programy *pro bono* i świadczą bezpośrednią pomoc na rzecz wybranych projektów społecznych.

Doskonałym przykładem takich inicjatyw jest wsparcie kancelarii Gessel i kancelarii Leśnodorski, Ślusarek i Wspólnicy dla środowisk twórczych, pomoc kancelarii prof. Piotra Kruszyńskiego oraz kancelarii Czarnecki & Bagińska na rzecz fundacji Biuro Lobbingu Prozwierzęcego w zakresie zarówno bieżących konsultacji, jak i prowadzenia spraw sądowych przeciwko osobom znęcającym się nad zwierzętami. Podobnie kancelaria Stopczyk & Mikulski bezpłatnie przygotowuje dla Koalicji dla Zwierząt projekt zmian legislacyjnych dotyczących ochrony zwierząt domowych. Kancelarii, które bezpłatnie pomagają najuboższym, jest więcej, niestety nie eksponują swojej działalności, stąd brak kompleksowych danych na ten temat.

Podsumowanie

Dostępnych form pomocy jest wiele. Kancelarie mogą pomagać organizacjom *non profit* lub osobom ubogim, mogą korzystać z oferty Centrum Pro Bono lub Programu Spraw Precedensowych albo samodzielnie nawiązywać kontakt z potrzebującymi – najważniejsza jest jednak realna pomoc na rzecz najuboższych lub krzywdzonych.

Program Centrum Pro Bono został zainicjowany na spotkaniu nt. działalności prawników *pro publico bono*, które odbyło się w lipcu 2007 r. w Trybunale Konstytucyjnym. W jego powstaniu uczestniczyły cztery organizacje pozarządowe – Fundacja Uniwersyteckich Poradni Prawnych, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, fundacja Ashoka – Innowatorzy dla Dobra Publicznego i fundacja Public Interest Law Institute. Centrum Pro Bono funkcjonuje jako program prowadzony przez Fundację Uniwersyteckich Poradni Prawnych i finansowany jest przez Instytut Spraw Publicznych ze środków Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności w ramach programu „Obywatel i prawo IV”.

² Uchwała nr 1 IX Krajowego Zjazdu Adwokatury, Warszawa 23–25 listopada 2007 r., ust. 4.3 dostępna na stronie internetowej: http://bip.adwokatura.pl/pl/bip/o_nas_i_u_nas/uchwaly_kza_07/px_uchwala_nr_1.doc.

³ Dz.U. Nr 54, poz. 535.

W roku akademickim 2007/2008 poradnie prawne:

...rozpatrzyły 10598 spraw, w tym najczęściej było spraw z zakresu prawa cywilnego (2622), karnego (2004) i rodzinnego (1303),

...skupiały 1350 studentów oraz 209 pracowników naukowych i prawników-praktyków.

Studenckie Poradnie Prawne w Polsce

Fundacja Uniwersyteckich
Poradni Prawnych

Studenckie...

Każda z 25 działających w Polsce studenckich poradni prawnych (zwanych także klinikami prawa) to grupa studentów prawa lub administracji, którzy bezpłatnie udzielają porad prawnych osobom niezamożnym.

To, że w poradniach działają studenci nie oznacza, że nikt nie sprawdza ich pracy, wręcz przeciwnie. Kliniką kieruje pracownik uczelni, na której działa poradnia. Na każdym etapie sporządzania opinii studenci działają pod nadzorem kadry naukowej.

Każda opinia – zanim zostanie przekazana klientowi – jest dokładnie sprawdzana przez prawników praktyków współdziałających z poradnią albo pracowników uczelni będących opiekunami kliniki.

...Poradnie...

Studenckie poradnie prawne spełniają podwójną rolę: społeczną i edukacyjną. Z jednej strony zapewniają dostęp do bezpłatnej, rzetelnej porady prawnej osobom ubogim, z drugiej – umożliwiają studentom kontakt z problemami prawnymi w praktyce.

Porada świadczona jest przez kliniki tylko tym osobom, których sytuacja finansowa nie pozwala na pokrycie kosztów odpłatnej pomocy prawnej. Klinika może zrezygnować z prowadzenia sprawy, jeśli w toku przygotowywania opinii okaże się, że klient może korzystać lub korzystać z odpłatnej pomocy adwokata lub radcy prawnego.

Praca nad sprawą prowadzona jest z zachowaniem poufności, a udzielenie pomocy przez poradnię następuje zawsze w formie pisemnej.

...Prawne

Poradnie świadczą pomoc prawną w bardzo szerokim zakresie.

W sprawach cywilnych mogą na przykład pomóc w wyjaśnianiu treści zawieranych umów; w zakresie spraw rodzinnych poinformować, jak sporządzać pozwy rozwodowe, alimentacyjne; a w sprawach spadkowych można liczyć na pomoc kliniki w zrozumieniu zasad dziedziczenia ustawowego i sporządzania testamentów.

Ponadto poradnie pomagają w uzyskaniu świadczeń z funduszy pomocy społecznej, dochodzeniu praw w toku postępowań przed urzędami, w tym skarbowymi, ułatwiają realizację uprawnień pracowników, osób niepełnosprawnych, pacjentów, lokatorów, spółdzielców a także cudzoziemców i uchodźców.

W roku akademickim 2007/2008 poradnie prawne:

...rozpatrzyły 10598 spraw, w tym najczęściej było spraw z zakresu prawa cywilnego (2622), karnego (2004) i rodzinnego (1303),

...skupiały 1350 studentów oraz 209 pracowników naukowych i prawników-praktyków.

W porównaniu z rokiem akademickim 2006/2007:

...liczba spraw wzrosła o 13 proc.,

...liczba studentów działających w poradniach podwyższyła się o 4 proc.,

...personel naukowy liczy o 6 proc. więcej osób,

...utrzymała się jakość udzielanych porad albowiem jeden pracownik naukowy opiekował się tylko siedmioma studentami,

...połowa rozpatrywanych przez poradnie spraw jest załatwianych na bieżąco i kończy się najpóźniej w ciągu 14 dni.

Jak mogę pomóc poradniom prawnym?

Jeśli jesteś studentem znajdź poradnię na swojej uczelni, skontaktuj się z działającymi w niej Twoimi koleżankami i kolegami. Zapytaj, w jaki sposób możesz udzielać porad i jakie warunki musisz przy tym spełnić.

Jeśli na Twojej uczelni nie ma jeszcze poradni – skontaktuj się z Fundacją Uniwersyteckich Poradni Prawnych.

Jeśli jesteś prawnikiem-praktykiem zastanów się, czy nie mógłbyś poświęcić części swojego czasu na działalność *pro bono*. Jeśli tak, to może mógłbyś wesprzeć swoją wiedzą i doświadczeniem zawodowym studentów oraz kadrę naukową wybranej poradni prawnej.

Jeśli chciałbyś wspomóc działalność polskich poradni prawnych wiedz, że Fundacja Uniwersyteckich Poradni Prawnych jest organizacją pożytku publicznego. Oznacza to, że Fundacja może otrzymywać od osób fizycznych wsparcie finansowe w wysokości 1 proc. podatku dochodowego.